

ВІЛЬНИЙ ЧОЛОВІК

— і —

ИНШІ ОПОВІДАНЯ.

Написав

СТЕПАН КОСТІВ.

ВИПУСК ДРУГИЙ.

ЦІНА 40 ЦНТ.

Vil'nyj
ВІЛЬНИЙ ЧОЛОВІК

— і —

ИНШІ ОПОВІДАНЯ

Написав

Стефан Костів.

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

1916.

З друкарні „Свободи“, 83 Grand Street,
Jersey City, N. J.

Вільний чоловік.

Левко Сова звав себе вільним чоловіком. Він мав жінку і одного шестилітнього сінка, мешкав в трох покоїках при Зеленій улиці і мимо підсьміхів знайомих і кривих, не брав ся ніколи за працю в фабриках, чи на залізниці, а розвозив і продавав овочі. Він наложив на невеличкий візок помаранч, яблук, грушок, поукладає з них різні стіжочки, півколеса і мережки, стане на „своім розі” і галасує на цілий рот, накликаючи покушців. А голос у него був сильний, здоровий, що й на другу улицю було його чути. Лице мав усміхнене, веселе і обгоріле від сонця. Коли йому хто зі знайомих радив покинути се жебраче життя, він лише проводив по нім оком і відповідав:

— Жебраче воно не є... Я собі купець, як кождий инший... Правда, у мене нема склепу, великих виставових вікон та яснійючих електричних вивісок, але я торгую таксамо як кождий другий.

Я нікого не силую купувати у мене, не кажу робити для себе щонебудь з доброго серця чи патріотизму — я вільний чоловік. Мене ніхто не змушує вставати ранком, ніхто не велить розпочинати роботу від означеної години, ніхто не стежить за моїми пальцями в роботі, нікому я не кланяюся... Я сам собі наставник, сам пан і робітник. Чиж я не живу так добре, як кождий з вас? Чи моя жінка ходить обдерта, а синок незачесаний? Чи живу може на кредит?...

На таку мову знакомі Сова не мали що відповісти і мовчали. Їм однак все таки було дивно, як такий чоловік як Сова міг спускати ся на таке ледаче життя...

Одного разу, коли докори знайомих донекли йому до живого, він почервонів як бурак і сказав з серцем:

— Слухайте, з вас кождий є раб, тримаючий ся панської клямки. Кождий з вас надскакує, щирить зуби, робить глуні міни, аби свого наставника чи хлібодавця вдоволити — мимо того, що той хлібодавець майже без ніякої праці збирає відсотки від свого капіталу і живе вигідно з поту робітників. Я то вже не раз бачив. Мій батько був довгі літа фір-

маном у дворі. Ми мешкали в одній кімнатці в двірських „чвораках” і жили з відпадків, які приносила нам мама з панської кухні. Вбирали нас у проходжені плащики і убранка дитий дідича, які, хоч на нас приставали і були мов нові, звертали увагу сільських дитий, котрі показували на нас пальцями і кричали: „Двірські посіпаки! Лизуни!” Моя мама в неділю надівала на себе снідницю, яку перед двома чи трома літами носила дідичка, закручувала на голову шаль, прибирала нас в убранка з дитий дідича, вела до церкви, ставляла на переді перед царськими дверми, а сама клякала перед іконою Богородиці і через цілу Службу Божу молила ся. Ми нераз чули, як за нами шептали сільські баби та дівчата: „Та вони не мають нічого, хіба то, що на них, а й то — дароване”... Вже в тім часі вродилась у мене гадка, стати чоловіком вільним, незалежним, не дивитись на дароване чи позиччене... Як я підріс і батько почав мене вводити до двірських покоїв, то ще більше не подобало ся мені те житє. Я не став так як треба, не сїв так як належало мені, не можна було рушити ся, бавитись так як я хотїв, мусїв мовчати, коли панич злостив ся...

Все те так мені доїло, що я втік з дому мого батька. Я блукав ся по сьвітї, відсилали мене з одного громадського уряду до другого, саджали мене кілька разів до діточих карних заведень — однак усе те не помогло. Мене не брала ся праця, хоч мені її давали часто. Я волїв розносити газети, служити яко послугач і рознощик і цілими днями прожити за 10 сотиків, ніж пійти до сталої роботи. Мені завсеїди здавало ся, що на мене показувати-муть пальцями і говорити: „Се не його, а фабриканта! Він жне з панської ласки!” Вкінци я взяв ся за теперішню мою торговлю. Як бачите, — жию несогірше з родиною і ніхто не може мене назвати наймитом. Продам більше — для мене ліпше; продам меньше — і за те складаю подяку Богови. Жадних горячих трунків не пю, не пускаю центів з димом, не виношу ся понад других людей, нікому нічого не завидую. Маю здорову й людяну жінку, кренкого й розумного сина, а сам я — вільний чоловік!

Пияк.

Під дверима стайні лежить звернений боком до улиці пияк. Його уста отворені, білі зуби вищірені, а з рота тече піна. Червоне лице замазане чорними пасмугами бруду, волосє розкудочене, набите тринєм та порохом, убранє ціле пімняте, витерте, виглядає так, як би його вже від давна ніхто щіткою не рухав. Він так лежить уже довгий час. Збиточні мухи сїдають йому на ніс, на лице і відають ся в кутики очий. Він однак не рухаєть ся, не боронить ся. Прохожі минають його. Один кривить ся, другий сільовує на бік, третій навіть не звертає на него уваги, а ще инший щось бовкне під носом і йде дальше.

Се пан всякого сотворіня, має душу і божу подобу!

Нараз підходить до него женщина, не молода і не стара, але видко збідована прожитими літами, і починає торгати за рукав лежачого.

— Степане! Чуєш, ґаздо, хороба би тебе тяжка побіла, ти вічний пияку!

Степан лежить і не рухаєть ся.

Вона термосить його за рукав, щіпає за ухо, торгає за волосє, — все те однак нічого не помагає.

Довкола неї громадають ся прохожі, цікаві, що то буде.

Надходить полісман. Він підходить до п'яного. Видячи, що з ним не дасть собі сам ради, витягає свиставку і хоче кликати о поміч. Жінка, бачучи се, звертаєть ся до него з просьбою:

— Не кличте помочи! От допоможіть мені його затягнути до дому; тут зараз третій дім з рога.

— Ні — каже полісмен — не можна. До арешту з ним!

— Чиж се не все одно, — каже жінка — де він переспить ся? Замкніть коршми, готелі, не продавайте горівки так і він не унесть ся.

Полісмен не слухав її. За кілька хвиль приїхав поліційський віз і забрав Степана. Пияк не пробудив ся, а слина так як і передтим текла йому з уст. На розі віз зник, а жінка стояла на тімсамім місци мов вкопана. Що вона думала, годі було знати.

Теклюня.

Вона мала піснайцять літ, як її батько видав заміж за багатого вдівця аж на третє село. В тім часі вона була ще дитина. Румяні лиця, великі чорні очі, брови як на шнурочку, викручена гривка на широкім чолі — все те зраджувало дівочу красу, а маленькі усточка з виложеними губами мов наставлені до цілованя. Вбере вона червону шалінову спідницю, почешить білу вишивану зашаску, надягне горсет з зубчиками та обшиваний шлярочками, виложить на груди коралі з срібними дукачами, сама запаленіє дівочим встидом, так і хлопське серце, хоч би камінне, зворушить ся. Однак не богата була. Так хлопці, хоч пропадали за нею, не спішились її брати, а батьковини забагло ся зятя багатого.

От і вийшла заміж. Він чоловік нічого, високий, з усом до долу, твар поживкла як осіinne листє. Хоч намагав ся до неї підмоститись, пригорнути до

своїх грудній та притулити свої уста до її ніжних дівочих губ і поцілувати, — вона видиралась, плакала. Хоч сусіди вговорювали її, хоч і її батько, прикликаний, насварив на неї, що вона повинна свому чоловікови повинувати ся, вона і речи не дала. Чоловік її ходив як отрутий. Кілько разів зближав ся до неї, так віяло на неї немов соухом, а доторкнув ся до неї, так чула тремтінє в його руці, а горячку в його віддиху.

Зразу він ще старав ся в добрий спосіб позискати її. Він не приїхав з ярмарку, щоби не привіз гостинця; до роботи наняв дівку, а Теклюня, мов закована в золоту клітку, нудилась, хоч лице її не марніло. Коли бачив, що годі йому в добрий спосіб позискати її почав сваркою, криком. Однак і то не помагало. Він уже починав каяти ся що взяв її, бож анї вона для него ні вїд для неї; ні він жонатий, ні вона дівчина але запізно було.

В Теклюні однак почало в голові не ревертатись. Вона розвивалась. Вона знала, що її краса сліпить очи хлопцям і що їй прийдець ся за сим вдівцем жите скоротати. Тому вона почала строїтись і цілий чар свого усьміху, дівс

чої примани і краси розсївати... Вона виглядала мов красний осїнний день. В її очах пробивав ся безмежний сум; глядіти в них — здавалось глядіти в її душу або в глибоке море... А тут на устах усміх лоскотячий нерви і запалюючий прнетрасти. Здавало ся, що одним поглядом розкидала сїти і хватала молодечі серця. На кого глянула, бачила, що він вже зловив ся, а заговорила, вискалила свої здорові рідонькі зуби, так сей і потопав. Сяде на перелазї, зложить руки на запасчинї та дивить ся вдаль — здаєть ся: Мадонна.

Вона почала зазирати по хлопцях. Найбільше подобав ся їй Миронів Адамко. Він щойно повернув з війська. Червона уланська шапка, чорні штани, чорний ус та широкий лоб — вказували на сильного і здорового хлопа. Такі її тепер правились. От раз, другий моргнула на него, він відморгнув, перекинулись словом і вечером мимохїть вона знайшла ся в сутичах за столою, а коло неї присїв ся Адамко. Він притягнув її руки до своїх грудий, обняв її за шию, притиснув до себе та, цілуючи в лице, в губи, в шию, тягнув до себе. Вона ні боронила ся ні відшпихалась. В Адамкови вона бачила мо-

лоду силу, чула сильне бітє серця і жар, жар заповнити, оноїти ту буденщину її звичайного життя. Тому вона тиснулась до него, піддавалась йому, а він шив з її румянців, з її краси, з її молодости...

Від того вечера Теклюня стала иннакша. Вона вже не боронила мужови цілувати себе, хоч з відразою піддавалась йому, але за се почала їздити на ярмарки, зникати вечерами і попивати горівку. Вже і се і те в селі говорено... Та чи Теклюню могло що обходити? До неї приходив уже не лиш Адамко, але і Степан, і Гриць, і другі... А вона? Вона не любила з них жадного, а шукала в них лише молодости, сили, пристрасти. Муж почав її уже побивати, але чи се її боліло?

— Ну, забий мене — говорила, коли вже дошкулювало її — забий, так раз вкоротши мені життя, а то кажеш повільно конати! Чи ти мислиш, що я поправлю ся? Ніколи! Ти хотів мати молоду жінку, — маєш! Чи я тобі боронюсь? Що-ж ти мені віддаєш? Хліб — той і без тебе знайду; любов — тої ти не мав і не маєш; силу?... То, що мені остало, се моя краса. Чи маю її оставити, щоб зівяла при тобі і счезла? Ні,

нехай прощу її з такими як я ледащими, але молодими. Я-ж за гроші не віддаю ся їм... Хочеш — прожени мене з хати; я пійду. Я чекаю на се.

Муж просто від розуму відходив. Він, хоч не любив її, так все таки вона лежала йому на серці, так все він сподівався мати від неї діти і зчасом прихорувати її до себе. А так?...

Пійшов на скаргу до панотця. Розповів усе докладно. Прикликано Теклюню.

— Правда се, що твій муж говорить?
— спитав панотець.

— Правда — відказала Теклюня, не загикуючись.

— Отже ти на таку дорогу пустилась; не боїш ся ти Господа Бога; не знаєш, що по смерти тебе чекає суд Божий і пекло?

— Знаю — відповіла спокійно Теклюня.

Панотець зачудувався. Вона так говорить, якби то не о неї розходило ся, якби то не вона була, або то було щось такого звичайного. Він почав її наказувати, грозити, напаминати, а при кінці спитав:

— Поправши ся ти?

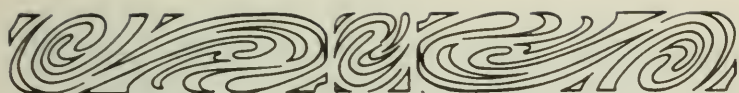
— Я ні, хиба хлопці самі перестануть до мене ходити.

Се ще гірше розізлило панотця і він велів їй забратись до дому, а мужови наказав пришльнувати Теклюню та не щадити кнїв.

В неділю він в церкві згадав на проповіді за Теклюню, говорячи про суд Божий та кару, а Теклюня, зложивши усточка мов до поцілунку, стояла на переді і гляділа то позад себе на хлопців, то на проповідуючого панотця.

У вечер вона зібрала свої манатки в клунок, а коли чоловік ліг спати, вийшла з хати і повіяла ся в сьвіт...

Фанатики.

Він не ходив до церкви, не сповідав ся, не молив ся, не заховував постів — словом: жив як скотина, а може й гірше. За се вона була золотом оббита. Ранісько-рано, до схід сонця, смарувала своє волосє маслом чи оливою, вишкікала „гривку”, викручувала „нейсики” і, натягаючи на себе що найліпші убрания, зі зложеними рученятами на білих кістяних окладинках молитвенника йшла до Божого Дому на молитву. Так було в буддень. В неділю дещо пізнійше йшла на „суму”.

Він вставав, наставляв каву, убирав діти, чесав їх, годував і, забираючи полуденок, готовив ся до роботи. В тім часі вона приходила і, закусуючи губи, складала на личках діточок материнський поцілунок, наставляла мужови свою лапу і він ішов до роботи.

Його ніхто не бачив ніколи в корнімі, не бачив його п'яним. Він не виходив з дому до сусідів чи знайомих, бо вона не дозволяла. Таксамо не був він

нікому за кума чи за старосту, не бував на ніяких забавах — словом: по роботі на доках приходив домів, мив ся і по вечері, подякувавши їй „за смачну вечеру” та цілюючи її в руку, забирав ся до роботи, довбаючи щонебудь ножиком, чи граючись з дітьми або читаючи газети. В неділю він не міг виходити, бо вона виходила.

Так воно ішло літами. Вона лише сю гризоту мала, що він щораз більше починав відходити від церкви та віри, нераз навіть затискаючи кулаки та скрегочучи зубами проти сьвящеників. Він знова гриз ся тим, що вона ставала щораз більшою девоткою і щораз більше відходила від дому і від дітей, не пильнуючи господарства. Між ними повставала пропасть; одно починало ненавидіти другого. Він був прудкий, хоч лагідний, а притім розумний, бо розкладав усе після сумління і розуму. Вона була нетерпелива, туна, руководила ся лише серцем, вибухаюча гнівом аж до забуття. Два характери, котрі в інших відносинах могли би може виминати ся, почали ставитись вістрем проти себе. Він уже нераз думав покинути її, але, глядячи на діти, котрі, не знаючи нічого, грали ся спокійно й

безжурно, — йому ставало жаль. Він і про неї мимоволі думав: „Адже я дав їй слово на жите і чи вільно мені ломити його? Прикра вона, се правда, але що вона нічне коли я кину її з дітьми? Чи зможу я сам забрати діти? Вони-ж не тільки мої... Поділитись ними, — коли кожде з них моє, кожде миле і кожде дороге”. І тому лише згортав руки і ломаючи свої пальці та викручуючи їх, зводив своє безвихідне положенє в біль. Часом в його очах ставала слеза, але вона ніколи на лиці не показала ся: все зникала, лише очі набирали блиску і сьвітнили ся.

Вона також почала ненавидіти дім. Їй здавало ся, що ціла біда походить з сего, що він не сповідаєсь, не молить ся. Тому вона ще щирійше, ще частійше почала сповідати ся. Завдавала собі покуту сама, хрестом вилежувала по богослуженнях, а в дома нападала на чоловіка, щоби йшов до сповіди, щоби поправив ся.

Тимчасом діти, занедбувані, негодовані, невбيرانі, почали нидіти, хорувати. Вона молила ся, чекаючи чуда, не зважаючи на вказівки доктора. Він, працюючи днями, не міг цілі ночі просиджувати над хорими. Доктори брали

гроші, медицина теж коштувала, а діти на очах гинули.

*

*

*

Він прийшов з роботи. Вона клякала зі зложеними руками та молила ся, а старше дитя лежало зі замкненими очима. Він, не вмиваючись, підійшов до ліжка, хватив за ручку дитини, але вона була зимна. Йому потекли з очей сльози. Забрав скостеніле тільце у свої сирацьовані руки і пригорнув до грудий, складаючи на чолі поцілунок.

— Не руш! — закричала вона. — Бог карає мене за тебе, Бог забирає діти, бо ти кальвін, жид! Не руш дитини! — ревіла, вихвачуючи йому з рук дитину.

Друга дитина лежала тяжко дихаючи, та перестрашеними оченятами дивилася на матір і батька. Він відступив від ліжка. Його мов закололо в грудях, а жаль до тої жінки, до того її оточення, котре зділало з неї хору жінку, мимоволі обернув ся в безграничну ненависть і охоту пімсти. Він, не вмиваючись і не вичеряючи, натиснув на голову шапку і, забираючи обоє діти — вмерле і хоре — вибіг з хати. Вона немов затерпла і не рушилась з мі-

сця. Він біг, не знаючи сам, де і пощо. Нараз задержав ся. Хто винником того, що моя дитина вмерла: я, що цілими днями тяжко працюю, чи жінка, котра повинна сю дитину шильнувати? А чому вона сего не робила? Ніхто не є винником, лише той чоловік, котрий замість учити мою жінку любити мужа, любити діти, працювати щиро в дома, старати ся зділати рай на сій землі, навчив мою жінку лише шептати молитви, та нічим більше не займатись, лиш думкою про небо і ненавистю до кожного, хто тоїсамої думки не був.

Він звернув ся до мешканя пароха. Той сидів над бюрком та щось писав. Він не поздоровив його, лише приступив мовчки до бюрка, відняв від грудий труп дитини та, кладучи його на папери, сказав:

— Отче! Приношу вам одно готове вже... вишліть лише його душечку до неба і йдіть та потіште свою ученицю.

Сам зник в дверях. З другою дитиною звернув ся до шпиталю і полишивши її там, повернув до дому, обмив ся, спакував свої річи і забрав ся з хати.

Вона тимчасом сиділа і плакала, а її уста шептали молитви...

Грудка снігу.

Я мав шість літ. У мене батька не було, лише вітчим. Хоч не острій він був, але за мене не дбав. Моя мати мала двоє дітей уже від вітчима і за ними тратила цілий час, а я оставав сам собі: був голодний, — рвав, що попало, а був ситий, — так в хаті не сидів. На мені були витерті і діраві штанята, сорочина по лікті з обірваними рукавами, лице невмиване ніколи, замазане, лише на нім сьвітило двоє великих оченят.

На улиці у мене було много приятелів. Я з ними кидав камінями за прохожими, будував „греблі” з піску, ходив за місто до парку на оріхи чи вівірки лапати, обривав цвіти і хоч від часу до часу обірвалось нам за се від сторожів, так воно перепашіло, забуло ся і не минуло кілька годин, як ми наново в тімсамім місци пустували. Скарги у мого вітчима не багато помагали. Він хоч нібито в очи грозив мені, що затовче мене, як руду миш, як буду

спроваджувати людей зі скаргами, так, оставши сам з матерію, затискав кулаки та, вимахуючи руками, ходив по кімнаті з кута в кут і все викрикував на панів-дерунів, які витягають жили з робітника, а не поспіє хлопчисько зірвати одну рожу, чи жменю оріхів, так зараз зі скаргами на него.

— Деж я його пішлю? — говорив він. Городу в мене нема, а в вазонку не посаджу... За отсе смердяче мешканє, що в нїм годї обернути ся, мушу платити десять ринських, а де їх взяти?

Притім мій вітчим учащав на всі робітничі збори, був знаний яко загорілий соціалїст, а хоч його ремесло було шевське і повинно було прикувати його до стільця, він дуже рідко робив що, а більше жив з хананців при виборах, з організованя партій та товариств.

Одного разу, пізною осенію, коли в нашій хаті завелось на малу бурю, бо вітчим уже від трох тижнів страйкував і в хаті не було зломаного шельога, а мати нарікала, що то лише його вина, бо за політикою він ніколи і місяця в однім місци не переробить, — я босий і без шапчини вилетїв на улицю. Саме перші сніги падали і крили

хідник і дорогу біленькою тканиною. Зрештою на дворі не було зимно, хоч понуро і трохи в підощви щіпало... Мої приятелі, побачивши мене босого, і самі пороззувались і занісши чоботи до наших сінній, ми почали згортати руками сніг та катулькати в грудки і кидати за проходими. Се була велика радість, як грудка вцілила кого в потилицю, а ще більша — як трафіла в ніс. Тому ми ціляли добре, бо снігу багато не було ще, а вибухали сьміхом, як кулька вцілила і проходжий обертався за нами, грозючи кулаками. На бабів ми не кидали, бо то не випадало, але за се не щадили хлопів.

От зноза рога висуваєть ся постать чоловіка. Похилена стать, оперта на налиці, на голові високий циліндер, а на очах блищать ся окуляри. Таких саме людий не любив мій вітчим. Він говорив нераз: „За молоду лїнюхує та вилежуєть ся, перелїзе за протекцією їмназію, а пізнійше передовбе права і вже адвокатом, або судією, або урядником. Саме тоді йому наростають вуси, розграєсь кров і він починає гостювати у панночок і шити по коршмах. А як уже все проїєть ся і в костях починає відчувати ломанє, женить ся з

помпою і як чесний, поважний чоловік, кривить ся наперед, насуває циліндер на чоло, а очка на ніс і чекає смерті”.

Мої товариші мали вже готові кульки в руках, а в мене не було ще. Я видер кульку в одного з них, приказав другим дивити ся, як я завало того старого порохняка в самий ніс і, не чекаючи на їх відповідь, виміряв і кинув грудкою. Вона перелетіла мов куля і саме тоді, як старий підніс голову, вицїпла його між очи, розскакуючись на дрібні кусники. Мої товариші заревли хлопячим сьміхом, підскакуючи та плещучи в долоні, а я слїдив очима, що старий буде робити. Він стояв хвилю непомітно, пізнійше підвів руку і почав витирати очи і чоло. Я побачив, що його окуляри не були вже на носі: він, не схилиючись, шукав за ними палицею по землі.

Мене нараз обгорнув встид. Мені видало ся, що той чоловік так безрадиний, як малі горобята в гнізді. Товариші почали мене заохочувати, щоби я ще раз пукнув старому в чоло, але мені стало прикро і жаль. Я, не надумуючись, підбіг до него і, побачивши окуляри на землі, підніс їх. Оба шкла були потріскали і ледви тримали ся в

рамах. Я подав їх старому, говорячи: „Тут ваші окуляри, пане”. Він узяв їх мені з рук, обмацав пальцями і сказав:

— Збиті! А то гунцвоти, сі малі уличники.

Мене зібрав сьміх і я сказав:

„Се я, пане, зробив” — мимоволі забуваючи, що моя рука ще в його руці. Він задержав її, притискаючи сильнійше одною рукою, а другою наложив окуляри на очі. Я почав видирати ся, але він не пускав. Мені стали слези в очах. Я спустив голову до долу, не сьміючи глянути на него і сподіваючись, що він мене відведе до мого вітчима. Однак він не провадив мене нігде, лише стояв хвильку в задумі. Нараз запитав мене:

— Є в тебе, хлопче, батько?

Його голос був лагідний і приємний. Я відповів: „Ні”.

— Так я не дивую ся, що ти пустяк. Нема кому тебе наказати.

— О, я маю вітчима, сказав я усьміхаючись.

— А лихий же чоловік той твій вітчим?

— Не дуже — сказав я — він мене

не бє і не пєстить: звїсно — чужий чоловік.

Старець пустив мою руку і стояв ще хвильну, а потім спитав, глядячи на мої обдерті штанята і червоні нощенята, які мене таки добре пєкли знід споду:

— А чим же твій вітчим є?

— Шевцем. Однак він тепер не робить, бо страйк.

— Запровадь мене до него — сказав і потягнув мене за руку.

— Я пійшов з ним. Ми прийшли до дому і почувли, як в хаті змагав ся галас. Я отворив двері. На мене і на старого пана бухнуло парою, бо мати якраз прала та виварювала шматє. Ми ввійшли до хати. Мати поралась коло цєбрика зі шматєм, з котрого підоймалась пара, а вітчим з руками в кишенях стояв лише в самій камізельці коло стола. Він був чоловік ще молодий, красний мущина, лише два пруги на чолі вказували на острість та їдкість.

Паниско, ввійшовши до хати, скинув капелюх і поздоровив маму і вітчима.

— Чи се ваш хлопець? — спитав.

Вітчим, побачивши мою похилену

діймала із землі діти, щобн не замо-
чились. Я мав час втічи за плечі стар-
ця та, виглядаючи зза них, чув ся ціл-
ком безпечним, бо в найгіршій разі пе-
редімною були двері до сінній, а через
двері на двір... Мій вітчим, забувши на
свою мову, прискочив швидко до пана
і намагав ся мене дістати у свої руки.
Мати, позбравши шматє і посадивши
діти на ліжку, сама почала наклику-
вати на вітчима, щобн мені „всипав”.
Однак пан не допустив вітчима до мене.
Він вхопив його за руку і сказав:

— Чи ви не були хлопцем ніколи?
Чи він винен, що в хаті нема другого
вікна? Адже то ще дитина.

Вітчим, хоч ще лютий, остановив ся
і звернув ся до пана:

— Шож вам потрібно від мене? Чи
лише хотіли ви сказати, щобн я купив
йому черевики?... З ним я маю час по-
рахувати ся...

— Слухайте — сказав старець —
хлопець без черевиків. Чи це хотілиб
ви зробити йому їх, як я заплачу?

Вітчим зміряв старця ще раз очи-
ма від гори до долу і вищідив крізь зуби:

— Шкода вашого труду, добродію!
Ми милостині не приймаємо, а жнемо
чесно, хоч і босо.

Мене взяла злість до вітчима. Не досить, що він сам не купував мені черевиків, так ще і не призволяв кушити їх кому иншому і хотів заставити мене через цілу зиму сидіти в хаті, чи мерзнути на дворі. Я мимоволі обняв старця рученятами за ногу та тиснув ся до него. Він мене не відтручував, лише сказав:

— Ходи, хлопче, за мною. Коли твій батько не хоче шити для тебе черевиків, так ми знайдемо їх в склепі...

Я пішов, але вже не вернув домів. Завдяки грудці снігу я нині адвокатом.

Так оповідав др. Мартин Марковський своїм приятелям, що зійшли ся до него на нараду в одній народній справі.

На страйку.

Страйк! Мов грім з ясного неба вразило се слово нас усіх. Раз прецінь урвала ся терпеливість того робучого народу і він підняв ся до боротьби за свої права.

Я працював в фабрнці від довшого часу і хоч не мішав ся і не сходив ся з робітниками, то все таки бачив, що їм кривда. Дванайцять годни денної праці, без сталого перестанку на відпочинок, від тринайцять до пятнайцять центів за годину праці в духоті і смороді — се було замало. Окрім того ще що місяця треба було наставникам оплачувати ся, а самі властители помітували людьми і з погордою дивили ся на них. Се дошкулювало гірше ніж мала плата.

Так і на ренгі розрухав ся народ. „Вийдїм з роботи” — сказали робітники. — „Доки не дістанемо платні як люди, доки не урвуть ся всякі підплати, так довго ми тут не вернемо”.

І всі громадою, зі снівами на устах,

рушили з фабрики, покинувши розночати роботи.

Властителі лише затиснули зуби і кулаки, а формани, мов гончі пси, зіпхали ся в кут та безрадно стояли.

Я пішов з громадою. Не тільки тягла мене іти з нею спільна боротьба о робітничі права, але також цікавість переконати ся, чи та товпа зріла до боротьби і як вона в тій боротьбі буде поводити ся.

Мене брала гордість дивити ся на тих простих людей, які для того кавалка хліба цілими літами працювали тяжко і зносили кривду, а нараз вони випростували свої зігнені спини, розрушили свої рамена і тримаючи голову до гори, ішли кроком, мов жовніри, до боротьби за поліпшене своєї долі.

Ми увійшли до великої галі, де мали відбути ся збори. Велика саля заставлена кріслами, кілька бочок з пивом, столи заставлені склянками. На естраду вийшли провідники. „В імя великої соціальної держави, в імя вас, чорноробів, ми нині знайшли ся тут, аби боронити ваших інтересів”. І слова, мов морська філя, висинали нові потоки кривд та зневаг зі сторони хлібодавців-мільонерів, котрі взяли собі за

ціль знищити робітника і його до землі притиснути.

Я слухав, слухав обома ухами, хватав кожде слово, однак в усім я помітив лише „великих слів велику силу“, а нічого, що тикалоб ся страйку, будучих плянів і т. д. Загал робітників на кождім перестанку бесідника кричав „гурра“, а що декотрим було задовго чекати на скінчене промови, вони почали поволн точити пиво та поза плечима других пити... І се мене вкололо в само серце... Невжеж той чорнороб не мав часу нанитись того пива передтим? Такий захланний він на него, чи такий тупий? Коли властителі фабрик кличуть собі до помочи адвокатів і полісменів; коли викидають тисячі доларів на зломанє опору робітників, то вони тепер пють? Се мене немов прибило до землі...

Тимчасом промовець кінчив свою бесіду, а гурма тиснула ся до бочок, наставляла склянки під чіп і розсідалась з ними по кріслах. „Се початок кінця“ — помислив я і піійшов домів.

На другий день, і пізнійше, я ходив на постій при фабриках, розносив лютючки (циркулярі) між людей. Однак віра у вислід страйку на користь ро-

бітників у мене загибла. Я бачив, що сі, які найбільше кричали, почали крити ся по кутиках. Ті, що мали діти і жінки в дома, сумували. Я переконав ся, що віра в освободжене з капіталістичного ярма того чорнороба, так довго, як довго він не зможе осьвідомити ся, буде трудна. Притім я мимоходом підслухав ось-таке розумоване: „Та як же, тепер уже така дорожня... Чи ж ми можемо помагати робітникам, аби вони виграли? Вони хотять меньше годин працювати і більшу плату мати, а чи ж се не відобеть ся на нас?“

Витолкувати сю річ масі — се трудно, а зрештою: чи ж вона не має рації? Не підвищити платні за працю, але знизити ціну на продукти! Сі продукти контролювати, не дати торгувати ними усім тим, котрі лише хотять заробити, а тоді зникне конкуренція і зникне боротьба. Чи ж тасама держава, яка є в стані обчислити, кільки їй потрібно на будову доріг, утримане шкіл, поліцію, військо і т. д., не є в стані урегулювати продукцію і усталити ціни? Лише доброї волі і справедливости.

Так я думав і тримав ся страйкуючих. Ішли тижні за тижнями, а з громади вимикались поодинокі робітники

і йшли на старі місця. Лише, коли передтим мали око глянути в очі наставникам і чули ся вільними, так тепер вони ставали ще гіршими рабами, якими всі помітували і з яких усі насмівали ся.

Два брати.

Був собі раз чоловік Адам і жінка Ева, а в них було двоє діточок: старшенький Іван, а молодший Максим. Іван ходив з батьком в поле орати, на сіножать косити, в ліс дерево рубати. Максим сидів собі в дома при мамуні, вніс їй дров на підпал, води з кирниці, або й заложивши рученята і витягнувши ноженята наперед себе, глядів на мамуню, як вона увивалась по хаті...

Так жили старий зі старою як в Бога за дверима, а сини росли і виростали в парубків. Іванови чорнів уже під носом ус, звів ся чорний чуб над лобом, а Максимови покривалось підбороді мохом та над губами вискакували рудаві волосочки, немов осочка на кислім болоті.

Іванови за тяжкою працею дні сходили, а ночі спались як малій дитині, а Максимови за лінюхованем і спаня не було і дні продовжались.

От радий батько і мати почали собі на ушка шептати, чи би то не оженити

синків-соколиків. Стали вибирати для них дівчата-красавиці та оцінювати, котра з них пригожа і варта стати їх невісткою.

По нараді між собою закликали обох синів-соколиків до хати. Батько посадивши їх за стіл, почав говорити:

— Мої ви дорогі сини. Ми з мамою порадилися, аби вас оженити. Ви вирости мов дуби гарні, так і час вам пошукати собі жінок, з якими би вам жите спливало, мов риба в воді. А що-ж ви на се?

Іван відповів:

Женитись не така тяжка річ, однак у нас нема на стілько поля, щоби двом ділитись, а ще гірше стане, як нам наростуть діти, котрі також схочуть колись женити ся... Так я думаю, що воно було би добре, як би один з нас остав ся в дома, а другий пристав до кого, до господарства.

Максим однак зірвав ся з лавки і сказав.

— Вистарчить воно для нас, вистарчить і для наших дітей; я не вступлю ся з дому, з моєї батьківщини.

— В такім разі я пристану до кого — сказав Іван — а ти будеш господарем в дома.

Максимови се не подобалось. За братовою працею він міг вилежувати ся, але що-ж зробіть, коли брат відійде? І батькови Адамови також се не подобало ся, бо він знав, яку натуру має Максим.

Від того дня між обома братами почала ся взаїмна нехіть, а Максим став по дівчатах розглядати ся, щоби для себе вибрати як найкрасшу.

Іванови ще здавна впала в око Парієва Марта. Вона була собі плоха дівчина, зі сильними кулаками, а як вчастувала котрого хлопця в груди, коли до неї напирив ся, так він летів від неї немов парою пханий, а такої то жінки Іванови треба. Він собі думав:

— Має вона кулаки відбитись від парубків, буде мати силу і працювати зі мною.

Хоч він їй ніколи і словечком не згадував, так знав, що вона не відтяглаб ся дуже, колиб він слав старостів до неї. Стрінувши її в неділю в склені, потракував цукорками тай завів розмову. Він знав, що вона не богата, але одиначка, так на кождий випадок було безпечно, чи пійти до неї на господарку, чи до дому її взяти. Жартуючи з нею,

спитав, чи вона за него не пійшла би, а вона сказала:

— Спитай мого батька наперед, чи мене за тебе видасть, а тоді я буду знати, що тобі сказати.

Розмову Івана з Мартою підслухав Максим. Він постановив скористати з нагоди і випередити брата, бо Марта сильна дівка, так може за нею і йому так, як дотепер за Іваном, буде ся добре жити. Він оставив Івана з Мартою в склені, а сам купив бонбонів за цілу шістьку, пійшов до дому перебрати ся і сказав батькови, що хоче женити ся і хоче таки нині слати до Марти Парієвої сватів, бо він чує, що якийсь аж з другого села назираєсь Марту взяти.

Батько й мати знали Марту, а хоч їм не було приємно, що молодший син скорше женить ся, так не хотіли соколикови ставати на перешкоді. Батько, видячи що син готовий, казав внести матери хліб та завинути в хустину, а сам кликнув сусіда, щоби послужив Максимови.

Прибравшись як слід, пійшли в старости. Мартині родичі прийняли хліб, почали частуватись, а що дівчини не було, так і торгу не могли добити. Однак по мові було видко, що вони раді,

бо хоч Максим мав лише рідкий ус, то все таки був пристійний, но, і господарський син.

Надійшла Марта. Вона здивувала ся, побачивши старостів, але коли Максим присів ся до неї і став частувати бонбонами і прилещуватись до неї, вона й не відширалась дуже, бо чи Іван чи Максим — то всеодно... одно господарство. А коли мати сказала внести і подати рушники, вона з охотою се зробила.

Іван, прийшовши до дому, зараз таки довідав ся від батька, що Максим пійшов сватати Марту. Івана се дуже вколело, але він був певний, що по такій розмові, яку мав з Мартою в склепі, вона не дасть рушників, бо він і старший від Максима і його знають яко першого робітника в селі. Але коли побачив ясніюче лице Максима і перевязаного рушником сусіда, йому видало ся, немов його хто потягнув тушим ножем по шиї і залоскотав. Він одначе нічого не сказав, але замість класти ся до спання на лавці під вікном, узяв свитину і пійшов до стайні.

Від того дня він уважав Максима своїм найбільшим ворогом. Замість працювати з такою пильністю як перед-

тим він почав дармувати і тиняти ся з кута в кут. На запити батька, що з ним стало ся, відповідав шоретко: „Час і Максимови забратись до господарки, коли хоче женити ся”.

Тимчасом заповіди виходили, мати пекла колачі і хліб, а батько заколов венра та зарізавав телятко, щоби було чим частувати гостей. Іван дивив ся на все те і не бачив. Він почав худнути, марніти, а на запити Максима відповідав остро, крикливо і з лайкою. Максим знав причину, але лише здвигав плечима і підсьміхував ся, бо тішив ся наперед, що Іван поволи забуде своє горе, стане за двох працювати, а йому тоді буде мов у небі.

Надійшов день слюбу. Максим у фалдованих чоботах, в чорних міських штанах, в білій гунці з вилогами і букетом на грудях та з хусткою при боці виглядав як справдішний князь. Іван, заледво в сорочці та штанах „в дві дошки битих”, снував ся по подвірю, не заходячи цілком до хати. Тимчасом сходили ся сусіди, свати, староста та инша весільна дружина, а музики витпнали дрібненько.

От і настав час іти до слюбу. Івана ледви втягнули до хати, щоби благо-

словив брата. Він увійшов, однак коли станув при батькови та матери і глянув на Максима, так його такий жаль зібрав, що слези линули мов дощ. Максим зібрав сьміх на вид плачучого брата. Се зауважав Іван і в одній хвилі його жаль перемінив ся в лють. Він з цілої сили гепнув брата кулаком у висок. Максим повалив ся як підкошений. Відливання і натирання не помогли. Сильний кулак Івана убив його.

Іван, видячи, що зробив з братом, немов прийшов до себе і хотів рушитись, вийти, але його не випущено. Тісамі сусіди, які щойно грали ролі приятелів, стали сторожами права, а боячись, аби Іван не втік, звязали його мотузами.

Адам і Ева мов оголомшені ходили по хаті і шептали: „Ото весіле, ото весіле”.

Прийшов жандарм і відвів Івана до арешту.

Небавом після того відбув ся над Іваном суд. На судові допити він не відповідав майже нічого, не боронив ся... Запав вирок і Івана повісили.

Похорон.

Селом ішов похорон. Кількох старців несли хоругви та хрест обвитий в біле полотно, за ними поступав нога за ногою отець парох Іван Зацерковний, за ним два невеличкі дволітні бички тягнули трумну, а за сею ішла фамілія, а то баби та кількоро дівчорі. Був парний серпневий день. Сонце хилилось до западу. Похорон був невеликий. Хоч помер богаць і один з найстарших людей в селі, але до похорону величавого було ніяково. Сини старого пішли до війська, так як і всі другі зі села; худобу і коні забрано також, а сі, що остали, мусіли поратись з господарством, бо зима прийде і то тяжка... Всього, що величавого в богацькім похороні остало, було то, що о. Зацерковний приставав що кілька кроків читати євангеліє, а діти-підростки за широгі обіцяли дзвонити, аж тіло спустять до гробу.

Похоронний похід ішов поволі, вітерець легонький, як мотиль, прилягав

до почорнілих аксамітних полотен хоругв, ледви їх порушаючи, волики постунали слід за слідом, тягнучи за собою віз, а баби хлищали та шептали молитви.

Лише від часу до часу, коли о. Зацерковний ставав до читання і його голос чистий а виразний кидав словами святаго письма, баби клонили голови, складали руки та хрестили ся, як піддячий витягав та вривав своє „Слава Тебі Госноди”.

Поза похороном не було майже нікого більше видно. Часом пересунула ся через улицю тїнь чоловіка чи жінки, згорбленої під тягаром кількох снопів, які несла на плечах, от і все... Часом курка перебігла дорогу. Хати по обох боках були позамикані, а навіть дітий не було видно перед хатами чи городами, а лише тут то там бавились під шопами чи в садках.

День був парний. Се було видно і по о. Зацерковнім, який від часу до часу отирав лице хусточкою, і по куряві, яка, зникаючись за ідучими, дуже поволеньки опадала.

Нараз ізза дерев і послїдних кінцевих хат показав ся гурт їздців, які скорим темпом їхали впрост на похорон-

ний похід. Було їх з пятьдесятъ мужа, по чотирох в ряді.

Отець Зацерковний приказав зійти з дороги несучим хоругви і сам також ішов поволі, а волики, скручені рантом, подались просто до плота, ставляючи віз на поперек дороги, і мимо доброї волі та змагань погонича, не мож було стягнути воза на край, як їздці наскочили уже.

Попереду них їхав старий бородатий офіцер, мабуть капітан. На його жаржі люди і так не розуміли ся, лише стільки знали, що то чуже військо, що то не свої.

Була се передна вивідна патруля російського війська, яка, зваблена гомоном дзвонів, не бачучи нічого окрім заспаного села в літній спекоті, скрутила, аби переконатися, що було причиною дзвонення і чи де випадково не знаходять ся ворожі війська, які після інформацій донощиків і шпигунів мали день передтим вщофатись.

Патруля пристала. Капітан звернув ся до громади, а громада немов сама від себе почала розлізатись; кождий сунув ся як найдальше під пліт. Не лишало ся нічого, лише о. Зацерковному виступити і відповідати на запити стар-

пшени, бо що той хотів питати, се видно було по його лиці.

Отець Зацерковний, котрий яко старший віком і яко сьвященик бояти ся не мав чого, тим більше, що їздці подобали на добрих людий, а в декого великі сині очі, чи чорний вус цілком пригадували наших звичайних жовнірів, хоч мундури були відмінні... „Се наші — Малороси — пролетіла думка о. Іванови — лише в російських гуньках”. Підійшов до старшини так як був в ризах, з хрестом у руках і глядячи на його обросле лице, чекав зашиту.

— Що ви за один? — почав старшина ломаною українською мовою.

— Я сьвященик, парох в отсій громаді, — відказав о. Іван.

— Парох, значить піп... Що у вас за сьвято, що так видзвонюєте?

— Не сьвято, а просто ховаємо помершого, — відказав спокійно о. Іван.

— Помершого?... Так по помершій стільки дзвонити?

— Та се чоловік старий був, так фамилія хотіла хоч таку пошану йому віддати.

Старшині мигнув усміх по лиці, а дивлячись на непевні облича людий, які мимо всеї цікавості осторонь трима-

лись, та дивлячись на лице о. Зацерковного, в яким мимо спокою відбивався якийсь острах, хи жах, або може і ненависть, не конче довіряв словам, а не знаючи сам, що діяти, поглядав то на о. Івана, то на громаду, то знова пускав свій зір наперед, в даль, як би вглядавав чого, чи очікував.

Так минуло кілька хвиль. Нараз, як би з просоня, звернув ся старшина до о. Івана з запитом:

— А щож ви, поце: рускій чи мазепинець?

— Я такий як усі, — відказав о. Іван виминаючо.

— Значить мазепинець! — крикнув на се капітан.

— Ні, про Мазену я справді чув, але я собі звичайний духовний отець. Українець, чи як ви кажете Малорос, в політику не бавлюсь, а служу Богови та моїй громаді по силам і зможі.

— Ха-ха-ха! Чуєте молодці, що повідає той тут пін? Він Українець, служить Богу і громаді, як може, а такий побожний став, що за отсим трупом казав дзвонити цілі години... Католицький пін такий побожний!... А як вас звать? — звернув ся до о. Зацерковного.

— о. Іван Зацерковний.

— З-а-ц-е-р-к-о-в-н-и-й, — почав цідити поволеньки крізь зуби старшина, винймаючи зза пазухи якийсь зшиток.

— Я маю тут єше тих благородних итиць, що то православним виколоували очи, палили хати та саджали до тюррем. Зацерковний — ага! — суваючи пальцем по картках, говорив як би сам до себе... Зацерковний... ось тутечки... Іван; парох Майдану; заїлий Українець; організатор спілок господарських; фанатик щодо віри; знищив читальню Качковського в Майдані; вигнав з церкви Андрея Чупрія, коли сей явно признав ся, що ходив до Почаєва на віднуєт... Ага, от се риба! — а звертаючись до о. Івана промовив: Ви-ж, отче, не втікали... Ага, ви певно остали тут, щоби пасти вівці... а може, щоби помагати по змозі?...

Лице його почалось змінати; кров входила в лице, яке почало червоніти, а очи кидали огнем.

— Чотирох перших отворити трумну! побачити чи се труп! Може він уже вмер тиждень тому, або може там вложено діжку з салом?...

Чотирох вояків злізло з коний і здохмили віко. В трумні лежав старий батько, з усміхненим лицем, тримаючи в ру-

ках кілька образків та сьвічку воскову; лежав з примкненими очима, немов спав, не журачнсь тим, що коло него дість ся...

— То вмерлий старий дід. — відновів один з вояків.

— Нічого, він хитрий, як видно, маскує добре...

Тимчасом люди, бачучи, що починаєсь заносити на щось недобре, почали сунутись поволи позад себе на пальцях; декотрі вже і кілька кроків уйшли в той спосіб. Капітан, побачивши се, звелїв воякам ладувати карабіни, а до народу звернув ся та приказав сильним голосом: „Не рушать ся! Кожного, хто зробить крок взад, розстрілю!”

Народ остовнів. Отець Іван перемиг ся і збираючи цілу свою відвагу, почав представляти старшині, що народ, ані він, нічого не винні, що се лиш випадок хотїв, що якраз в таку пору мусїли справляти похорон. Однак капітан не слухав сего оправданя. Він мав розказ недовіряти католицьким попам, а тут ще перед ним стояв один, звісний бунтівник проти Росії...

Дзвони не переставали гомонїти, хоч на хвилину голоси уривали ся, немов

помучені дзвонарі самі догадувались, що се за богато...

Хвиля за хвилею сходила. Капітан сидів ще на кони, надумуючись над чимсь, о. Іван стояв непорушно, а беручі участь в похороні стояли теж тихо, часом крадьком зглядаючись один на другого. Лише коні їздців крутили головами, та волики румігали.

Так минуло може з чверть години, коли нараз капітан підніс скла до очий і вдивляючи ся вдаль, як би щось зауважав... Кинув оком на громаду і крикнув голосно позад себе: „От і дзвоненє... мерця ховалг... вони кликали помочи війська... Се зрадники, се австрійські шингуни! Сей піп... Молодці, ладувать!”

Отець Іван хотів ще щось говорити, але капітан не дав йому прийти до слова.

— Відведіть попа на десять кроків!
— дав розказ.

Отець Іван не пручав ся. Він ішов між двома вояками, а його уста рушались... Шістьох вояків злізло тимчасом з коний і лагоділись до стріляня. Отець Іван молив ся і просив: „Коли у вас нема милости для мене за се, що я Українець — хоч я кленусь Богом, що я нічого не винен, анї нічого не підпри-

няв, щобн вам шкодити, — так помилуйте хоч ту громаду безборонних невіст та старців!”

Заледви скінчив єї слова, як шість стрілів бухнуло за одним гуком і тіло о. Івана упало лицем до землі. Ні один зойк, ні одно більше слово не вирвалося з його уст.

— Ладувать! — розказав ще раз старшина. — Вибрать кожного другого чоловіка — на пострах — хай знають, як русекій цар строго карає зрадників!

— І знов упала сальва, а кільканайцять бездушних трунів повалило ся до долу.

— Решту висмагати шаблями! — комендерував далі старшина.

Однак на се не було вже часу... В село вїздив відділ австрійського війська.

— Навертать! По двох на боки! Запалити стріхи!

За кілька хвиль наспіли наші війська. Отець Іван лежав лицем до землі; кільканайцять других трунів близько него. Позісталі в живих стояли ні живі ні мертві.

З отвореної трумни визирав спокійний, мов у сні, померший. Волики румігали, дзвони гомоніли, як і передше, ли-

ше дим із запалених стріх та знята курява за утікаючими Москалями засла-
няли сонце, яке поволі вкочувало ся в
чорний туман надходячої бурі.

По літах праці.

Олекса Свістун перебував уже більше ніж десять літ в Америці. Коли виїздив з дому, мав кілька тисяч доларів, стару хату, яку конечно треба було перебудувати або хоч підвалити нові дахи, і п'ятеро дітей. Два старші сини ходили до гімназії і третій просив ся; дівчина і наймолодший хлопчина кінчили сільську школу. Він мусів їхати до Америки, бо долари натискали, дітям треба було помочи, а тут господарство, хоч і не так маленьке, не вистарчало.

— Поїду до Америки — говорив Олекса до жінки — другої дороги нема. А ти шильнуй господарства і уважай: нам уже як буде так буде, аби їм, аби дітям легше було — зпід стріхи під гонту, зпід гонти під бляху... Ти ґрунт управляй сама, а не зможеш дати ради, так

віднайми, а собі стільки остав, щобись мала для себе. Колиб я, борони Боже, умер, так знаєш сама, що ти довгу не віддаси. Графив би ся тобі чоловік з грішми, роботящий, а хотів би мої діти до путя привести, так вийди заміж — ні, так продай, що можна, а при решті доживеш сьвіта.

Він поїхав. Рік за роком минав, він робив стало на однім місци, слав гроші домів щодо цента, а сам жив так, як міг — аби жити. Тимчасом жінка господарила, діти росли, довги меньшали, хату жінка поправила. І не счув ся він, як постарів ся, як літа зійшли.

Нині саме лежав перед ним лист від найстаршого сина, в яким між иншим він писав: „Та приїдьте до дому. Ми вже забули, як Ви з лиця виглядаєте. Ми знаємо лише, що Ви нашим сонцем були, яке нам присьвічувало, і коли наші товариші пійшли на панський лан, чи стали ділити і так поділені загони, ми за Вашою помочню вийшли в люди. Приїдьте! Знаєте самі, що мені прийдесть ся справити весіле, бо хотів би і висьвятити ся. Мелася укінчила семинар, Влодко теж здав матуру, так Вам і нічого сидіти в Америці. Омелян заробляє собі уже на жите в адвоката, а Влод-

кови якось уже зможете помочи. Довгів не маєте. Не схочете сидіти дома, так поїдете собі назад”.

Олекса сидів, задумавшись. Перед його очима станули його сини. Лишив їх дітьми, а нині найстарший Іван має женитись. Омелян на правах уже третій рік, Мелася укінчила семинар, Влодко гімназію, а наймолодший Семен помагав матері. Усі вони ішли вперед за його десятьма пальцями, за його тяжкою працею... Коли його ровесники-господарі вислугували ся своїми дітьми і тїнились, що ті приносили їм кілька зароблених центів на панськїм ланї, він для своїх дїтний працював, він жив з дня на день, сам в собі, чужий між чужими, а тепер... тепер його сини поволи доходять до свого, а він може буде міг відпочати при них на старші літа. Може, а може ні?...

Він сидів так над сїм листом довго і думав: їхати чи не їхати? Чи ще побути трохи... хоч з рік... може дещо більше зложилоб ся, а що тут за місяць можна, так там і за рік не збереш.

Перед него, немов зза стїни, виривають його діти, такі великі, такі рослі, такі красні і простягають свої руки і просять: приїдьте! приїдьте! А на боці стоїть його жінка, втирає запасчиною

очи тай собі просить: приїдь, най на тебе подивимо ся! Америки зі собою не забереш цілої, хочбишь ще і десять літ побув там.

— Та то правда, — думає собі Олекса — колись їхати треба, а як син так пише і просить, то поїду. Ідуть жнива, так що-то й поможу, а прийшлоб ся ще раз їхати, то роботу дістану, а тих кількадесять долярів, що страчу, то нічого...

Він таки того самого вечера кушив шифкарту і сказав госнодині, що у вівторок поїде до краю.

В понеділок пійшов ще до роботи — не так до роботи, як попрацати ся з властителем. Сей був його добре знайомий, шанував його, а в послідних літах уважав його більше за приятеля ніж за робітника. Він мав до того причину. Перед літами, коли Олекса ходив за роботою, натрафив на него, як він ще з одним хлопчиною випікав в шивниці булочки, а жінка їх продавала на розі. Олекса пізнав зараз, що з таким робітником, як сей хлопчина, до ладу дійти не можна, а коли йому властитель сказав, що ліпшого робітника за сі гроші, які він може платити, знайти не можна, то Олекса, не надумуючись,

став до роботи, говорячи: „Будеш міг платити більше, так мене не скривдиш”. І так стало ся. З пивниці поветала фабрика, з одного робітника—сотки, а пані Мінцова не продавала уже булочок на розі, але десятки агентів засипали славними булками ціле місто, а сяжневі афіні при залізничних шляхах вихваляли продукти п. Мінца. Олекса став згодом сторожем, відтак форманом і взагалі оцікуном добра п. Мінца. Тому і здивоване було велике, коли Олекса ввійшов до біора п. Мінца і сказав, що завтра хоче їхати до краю.

— До краю? А чого? Злу маєш роботу чи плату? — питав Мінц.

— Та то ні, але я хотів би відвідати діти та побачити жінку.

— Та як так конечно хочеш, то їдь, однак знай, що колиб ти схотів повернути, так твоє місце для тебе вільне. А маєш шифкарту?

— Маю. — відповів Олекса і витяг папір з кишені.

Мінц подивив ся, сказав, що корабель несогірний, а усівши назад на своє місце, щось задумав ся. Відтак взяв слухавку від телефону та щось з кимсь говорив, а потім звернув ся до Олекси і сказав: „Моєш іти до дому”. Він по-

дав йому руку, а відтак відвернув ся від него і почав щось швидко писати. Олекса вийшов трохи розчарований. Він сподівався, що Мінц обійдець ся з ним трохи середечнійше і може який презент дасть. „Та така вже панська ласка!“ — думав собі Олекса.

Прийшов до дому, спакував свої річи в невеличкий кюфєрочок, попрощав ся з деким знакомим, тай ліг спати, бо їзда на шифі звичайно більше мучить ніж дає спокою.

Велике було здивованє Олекси, коли ранком слїдуєчого дня побачив автомобіль Мінца перед своєю хатою; а ще більше здивувався, коли до хати ввійшов Мінц з жінкою і найстаршою донькою, яка несла велику китицю червоних рож.

— Се ми приїхали відпровадити тебе до корабля — говорив зворушений Мінц. — Знаєш, Олексо, як ти став у нас за шість долярів робити, а моя жінка сидїла на розї над горшком з розжареними углями та бублики продавала... Старе добро не забуваєть ся...

Олексі стало трохи нїяково. Він дякував панні за рожі, а всім разом за вчинену ласку. Із зворушеня він забув навіть розирацати ся з домашніми і

вийшов з Мінцями на улицю. Хотів сісти поруч зі шофером, але Мінц не позволив.

— Ти піш їдеш з нами! — мовив він і посадив Олексу коло жінки, а сам з донькою усів напроти них.

Кілька осіб сноголядало з вікон за відїзджаючими, кілька хусточок повівало, однак Олекса того всего не бачив.

Приїхавши до пристани, Мінц відібрав від Олекси карту, щоби її остемплювати — як казав. Візник зніс з воза красну шкіряну валїзку з презентами — як говорив Мінц — для дітей, а коли вже Олекса хотїв іти і розпрощатись з ними, Мінц з жінкою і дочкою відпровадили його на корабель. Яке-ж було здивованє Олекси, коли в него відібрано при водї обї валїзки з рук та поведено його на гору замісь на долину. Мінци ішли з ним аж до кабіни — чистої, лише з одним ліжком.

— Так се ваша справа, п. Мінц, що я їду сею клясою, а шкода сього... Де хлопови пхати ся між панів!

На пращанє Мінц виняв пулярес і вручив Олексї якийсь папір.

— Як приїдеш до краю, — мовив він — то злїзь у Львові і пійди до чеського банку. За сей папір дістанеш гроші. А

на дорогу маєш осьтут пятьдесять доля-рив. Памятай, друже, що старий Мінц є тобі завсїди вдячний і колиб тобі чн ді-тям треба було коли якої помочи, так нашіш лише.

Олекса остав ся в кабіні самий. Йо-му здавалось, що народив ся наново на сьвіт. Стільки почести і добра не спо-дівав ся від Мінців.

Корабель колисав ся легко на фі-лях, поров воду, розирискуючи на всі боки піною, а з каждою хвилею відда-ляв Олексу від краю, де він стільки літ прожив...

У Львові виміняв Олекса чек, дістав-ши за него пять тисяч корон. Він купив собі зараз убранє, оголив ся, а що сама їзда не змучила його а противно, немов уснокоїла, він відмолоднів і тринайцят-ого дня зближав ся до свого рідного села. Здалека воно було такесаме, як перед літами. Таксамо зеленїли на „Кутї” ду-би, так само стояла „Віхтева” лїша як величезний зелений гриб, так са-мо сьвітив ся хрест на церкві. Однак, вїйшовши до села, хоч уже вечерїло, зауважав, що Боднарова хата нова, що Старенький поставив новий колодязь, якого журавель стирчав мов шибен-ця, а й сама дорога була рівна, вимо-

щена, а рови глибокі, не зарослі. Наближався до своєї загороди — і ся відмінилась: хата була більш до вигона висунена, молодий сад окритий овочами, а він оставив лише щени; перед вікнами жовтіли соняшники та велика черешня заналілась ягодами...

— Як то усе змінилось—дивувався Олекса, а серце в него тьохкало живіше у груді. Він тепер думав, яка жінка стала, які діти...

Увійшов на подвір'є, прийшов під двері, відчинив сїни, поставив валізки, а сам тихесенько, ледви чутно, порушив за клямку від хатних дверей. Двері відчинились. Перед ним за столом сиділа при вечері ціла фамілія, якої він не пізнавав.

— Слава Ісусу Христу! — сказав голосно.

— На віки слава!... За столом заворушилось. До него підбігла жінка, постаріла. Вдивилась в него шильно і припала до груді.

— Се ти, Олексо? Се ти?... Як ти змінив ся!

говорив Омелян. — Здасть ся, прийде до него.

— Бачиш, Олексо, зіставив ти нас як на леді. Їх дітьми, а нині — гляди!

Олекса глянув. Чотирох їх стояло перед ним; один в одного здорові, сильні. Донька — викапана мама, як була в літах, коли він брав її. Ясне волосє, заплетене в коси, немов вінком обвилось на її високім чолі; великі сині очи, затиснені рожеві усточка... викапана мама! Він розцілував ся з дїтьми, присїв сам до стола і, поглядаючи то на одно то на друге, заїдав поволи молочну кашу.

Зразу мова йшла поволеньки, уривано. Для дїтний батько був чужим, — для него дїти...

Повечеряли. Жінка порала ся коло митя, дочка помагала, сини обсіли батька та розшитували про Америку.

— У нас щось не до доброго іде, — говорив Омелян. — Здаєть ся, прийде до війни — як не тепер то в осени.

— Я і в Америці чував, що по замордованю наслідника престола відносини погіршили ся, але думаю, що воно протреть ся, — сказав Олекса.

Се була середа. В суботу Австрія вислала ультимат, покликала резервістів, а з понедїлком почала ся війна. Лише Володка забрали зараз до обученя. Оба старші сини остали дома, однак сидіти не можна було. По селах линув

клич ставаня в добровольці. Січовики й Соколи відбували військові вправи, учили ся стріляти, а навіть готові відділи почали громадитись у збірних містах. Не хотіли і сини Олекси сидіти дома.

Раз над вечером, коли Олекса клепає косу, щоби ранком пійти косити ячмінь, оба старші і наймолодший Семен станули перед ним і поглядаючи один на другого... мовчали. Олекса замітив се і снітав:

— А що нового чувати? Маєте газети?

— Бють наші Москалів аж терміте облітає! — сказав одушевлено Семен.

— Не в тім річ, — почав поводи Іван. — Тепер, тату, тяжкий час, Москалів сила, знаєте самі, а наші мусять бити ся на два фронти, ще й Німцям помагати, отже цїсар відніс ся до нас і просив, аби не лише сї, що приналежні до війська, але усі, в кого є сила і добра воля, ішли в ряди. Ми, тату, наміслились прилучити ся до Січовиків. Семен належить осьтут в селі, Омелян у Львові, а я здасть ся, скину реверенду тай пійду також козакувати...

Олекса поглянув на синів. Йому здавалось, що його літа праці, його тисячі доларів, які він вложив на науку си-

нів, Іван одним замахом розсіпав, знищив... А Іван говорив даліше:

— Се так, тату. Нині як би у нашого сусіда горіла хата, а я заложив руки і приглядав ся і не лив водою, бо мені не випадає... Ви знаєте самі, що ніхто не знає, що нас чекає завтра. Заберуть Москалі Галичину, понасилають сюди своїх псаломщиків, а моя наука і вані гроші на ніщо...

Олекса думав.

— Се правду, сину, ти кажеш, і я, хоч тяжко мені, може би й позволив, аби Омелько та Семен затаглись у ряди, але ти? Ти-ж маєш бути духовним, а знаєш сам, що сьвяте письмо говорить: не убий!

— А чи слухають сьвятого письма сї, що висилають мільони людей на смерть; сї що з процесіями та хоругвами випроваджують вояків до боротьби?! Я-ж ще не сьвященик! А зрештою я не іду битись за се, щоби загарбати чужий край, але щоби боронити свою рідну країну.

Олекса нічого не сказав. Він положив молоток на бабці і важко задумав ся. Сини мовчали також.

*

*

*

Два дні пізнійше виходило трох Січовиків з подвіря Олекси Свистуна. Се були його сини. Олекса стояв на порозі та пригортав до грудий жінку, яка, закривши лице запасчиною, ревно плакала. За ворітьми станули сини, обернулись ще раз позад себе і вимахували хусточками. Нараз батько відсунув матір від своїх грудий, передав її в руки Меласї, яка й собі на порозі плакала, і почав бігти до них. Вони зупинились.

— Слухайте! — почав батько уриваним голосом. — Дуже я старий?... Як думаєте?... Слухайте! Мені ніяково сидіти дома та чекати на вас. Я пійду з вами... Я ваш батько... Що буде, то буде! Мати дасть собі раду сама, як давала цілими літами.

Сини однак не хотіли згодитись на предложенє батька і просили, щоби він остав ся дома. Та се нічого не помогло.

Він наважив ся іти.

— Деж я можу вас самих пустити! Я вас ховав, учив, а тепер коли вас кличе вітчизна, я маю сидіти дома та дивити ся, як ваша стара мати плаче? Ні, ніколи!

Сини просили, щоби він таки остав ся.

— Ви-ж, тату, нащрацювались тіль-

ко, відпочиньте тепер — говорили. — Не оставляйте мамі самої! Для вітчизни і наша офіра буде достаточна.

— Що?! — говорив із запалом Олекса — ви мені кажете сидіти дома, бо я старий. Не старий я ще в руках, не старий до боротьби! Коли уже завелось на се, то мої руки втримають карабін, а ноги видержать військові марші. А най Москалі бачать раз, що і в нас ще не вигасли іскорки любови до нашого краю; що не по живих, але по трупах наших пройдуть, — а тоді і нам нічого не треба...

Сонце на заході кервавилось. На дворі тягло запахом сїна, а дорогою до громадського вигона ішли Олекса Свистун і його соколки... Олекса ніс у своїх кишенях гроші, які отримав за чек і думав: „Мінь знав, що сї гроші припадуть ся. Пять тисяч корон — се маєток!“...

Без віри.

Отець Свистун сидів уже від довшого часу призадуманий над рекордами парохіяльними. З маленької пенсильванійської він прийшов на сю велику надморську парохію недавно, в парохію славному зі своїх роздорів і процесів. Коли йому наказано обняти нову парохію, він відмовляв ся, просив ся, однак се нічого не помогло. Його уважано за чоловіка наскрізь людського, на блуди парохіян поблажливого, однак приятеля тих і ошкіуна, отже коли винала потреба дати нового сьвященика для юрби людей о ріжних стремліннях та переконаннях, які не раз своїх парохів обкидали камінями та замикали перед ними церкву, вибрано о. Свистуна, якого праця була знана яко тихого чоловіка, уступчивого, однак такого, який терпеливо ждав хочби літами, щоб позискати пошану і любов найбільших і найзавзятійших ворогів церкви.

Отець Свистун прийшов на нову па-

рохію і побачив справді велике число людей, які наповнили першої неділі церкву аж по береги, але уже на другу стало їх менше, а третої не було і половини. В рекордах церковних знайшов він поза адресами і докладніші дописки о характерах парохіян, о їх життю родиннім, словом виказували мов акти судії слідчого добрі чи злі прикмети і позволяли зорієнтувати ся. Були між білими вівцями і чорні: Не сповідаєть ся, і т. д. Такі прикмети були наведені, але вони не справляли болю о. Свистунови. „Се житейське море — думав він. — Кожний чоловік має свою латку, а чорнійша вона чим більше розмазана. Можна однак змити, вибілити або таку чорну вівцю вложити між сотки других; зникне пляма, зникне вівця”.

Однак одно його боліло: Між сотками адрес, між сотками прикмет, знайшов він одну картку з шістьома словами, які уже від двох тижнів не давали спокою йому: „Оши Дуб, 12 Біла ул. **Без віри.** Се застановило о. Свистуна і заболіло. Він не глядів під небеса і не накидував своїх переконань релігійних. Він був більше учителем ніж сторожем обряду чи фанатичним проповідником, однак в його голові не могло помістити

ся се, як чоловік може бути без віри. Він знав різних людей, однак без віри не знав. Розбігались їх погляди, се правда, різно: одні вірили в Бога на небі, другі в Бога на землі, в природу, однак людей без віри він не знав. Хто не признавав Бога на небі, признавав Бога в собі. Ішов кожний так, як хотів, але все таки вірив.

О. Свистунови було се простим. Не можнаж усіх людей поставити під аршин і зрівнати їх високість. Чиж можна зрівняти погляд чоловічої душі і чоловічого розуму, що не дасть ся ні зважити вагою, ні змірити аршином? Викути одну статую з каменя можна, відлити таких статуй більше — можна, але викути другу такусаму статую з куня сирого каменя — тяжко, і то дуже, і треба доброго артиста, щоби се зділав. Тому коли прийшло думати о парохіянах, о їх прикметах, так все думка сходила на сі два прості слова: „Без віри”. Інші парохіяни — люди; гірші, ліпші, але все таки люди; блуди їх можна було виправити. А чи можна защепити віру в чоловіка, який її не посідає?

Отець Свистун довідав ся від свого балакливого паламара дещо про Дуба, однак се було так покручене, що годі

впийти зі сего було. Він мав бути образо-
ваною людиною, чоловіком, який на-
віть в самій парохії богато працював
над піднесенем осьвіти; був жонатий,
однак з жінкою не сидів; відцурав ся
від людей, не заходив ні до церкви ні
до товариств, словом зник з поверхні
місцевого життя. Хиба одно, чого дога-
дувано ся, від часу до часу надсилав
по кілька долярів на які біжучі ціли, од-
нак не підписував ся. Се ще більше
дивувало о. Свистуна. Сей чоловік не
може бути „без віри”. Тут зайшло щось,
що відтрутило його від загалу, що при-
мусило закрити душу і серце перед
ширшим кругом. Але що? Він навіть
довідав ся, що Дуб не рідко одному чи
другому чоловікови дав працю. Як по-
відали, не раз заліз в таке місце, де
простому нашому чоловікови годі було
дістати ся. Сидів тиждень два і старав
ся одного чи другого робітника примі-
стити, а коли їх було вже кілька, кидав
їх і сам шукав роботи деінде. Чому?
Ніхто не знав і не питав. Робив він
лише роботи простих робітників, хоч
мав мати школи. Не бачено його в шин-
ках ніколи.

Так і нині отець Свистун думав над
сею справою. Він мимоволі отворив на

сїй картці записник, а чим більше думав, тим більше постать того безвірного чоловіка ставала йому перед очима і не давала спокою. Чи ж мертві літери не можуть милити ся? А може попередник його видав засуд за строгий, безпідставний? Він глянув на годинник; саме доходила осьма. Він встав від стола, перейшов кілька разів кімнату, глянув крізь вікно на улицю, а думка все таки була при Дубі. Йому мимоволі впали на гадку слова Христа: „Коли заблудить одна вівця, так добрий пастир кине девятьдесять девять і пійде шукати заблудшої”. Чи ж мусить він вірити, що написано? Чи не може переконатися сам, як справа маєть ся? А коли сей чоловік божевільний, або справді без віри, або не позволить навіть до мешканя увійти? Се все приходило на гадку о. Свистуна і все відходило. Невжеж на самих побоюваннях і неузасаднених теоріях можна будувати? Він узяв кашелюх, накинув плащ на себе і вийшов.

На дворі трусив дрібненький сніг, а під ногами розетуналась водниста маса зледоватілого снігу, промочуючи черевки. Він так пройшов кілька улиць, не зважаючи на нікого і не бачучи ні-

кого. „Спробую!” — сказав до себе. Він знайшов номер, під яким мав мешкати Дуб, увійшов навіть на коритар і вернув. Йому було ніяково. Він при- станув при самім вході, поглядів на викази льокаторів дому і мимоволі зно- ва зір його виявив ся в адресу Дуба. „Ні, чейже ся справа мучить мене біль- ше ніж багато других, які нераз важ- ким каменем клались на моє серце” — думав о. Свистун. І він, уже відшха- ючи думки від себе, підійшов швидким кроком до дверей, за якими мав про- бувати сей „невірний Тома”, і коли вже пальці складались до стуканя, стрілила йому до голови гадка: „А як він візьме мене за ковнір і шпурне з гори на доли- ну немов помелом?” Однак по хвилині о. Свистун заспокоїв ся і застукав.

За хвилю відхилили ся двері і пока- зала ся голова чоловіка ще досить мо- лодого, румяного з лиця, з чорним во- лосом, який спадав пасмами на чоло, та з маленьким підстриженим усом. О- чи, хоч великі, осаджені глибоко в тва- ри, маліли, а довгий, рівний ніс звисав над затисненими губами. О. Свистун, не чекаючи на запит, поспитав, чи го- сподар в дома.

— Так... Я сам господар — сказав

скорим голосом Дуб — чим можу служити?

Однак по хвилі уже повільніше додав:

— Прошу до кімнати. Я вправді роздягнений і лише у вечірній загортці, однак думаю, що ви мені вибачите... Я переберусь.

Отцеві Свистунови мигнула знов гадка через голову: „За кого він мене має, трактуючи через „ви“?“

Він увійшов до невеличкої кімнати, в якій окрім ліжка, двох крісел і шафки з зеркалом не було багато інших меблів. На середній кімнати, на маленькім округлім столику стояла лампа, кидаюча через зелену умбру зеленим світлом на кімнату. На етажерці відніло кілька рядів книжок різної величини, а на стінах окрім двох краєвидів висіло лише кілька неоправлених фотографій.

Дуб почав скидати з себе загортку, просячи о. Свистуна сідати, але отець сказав:

— Прошу не церемонити ся, я прийшов лиш на хвилину, тому вам і нічого церемонитись. Прошу сідати, та поговоримо дещо...

Дуб присів, а на його краснім лиці

малювалось німе запитанє, що є причиною сих відвідин.

— Я, пане Дуб, від шістьох тижнів є парохом тутешної парохії. Я звичайно, як приходив на парохію, мав звичай обійти своїх парохіян, відвідати їх і познакомити ся з ними. Мені здаєть ся, що сьвященик, коли лише сидить у своїй канцелярії та бачить своїх парохіян лише в церкві, чи на церковних мітінгах, ще меньше знає, як судія чи учитель, котрий починає свої перші праці. Тому я іду від хати до хати, пізнаю людей, а люди мене. До вас однак мене що иншого привело... Я чув, що ви чоловік освічений, котрий міг би мені помочи в праці. Я бачу сю велику громаду. Вона красна, але нагадує мені великий дім з множеством знарядів недбало чи з неохоти розставлених; лише прибрати і упорядкувати, а буде виглядати, як сьвятиня. Я сам малий чоловік. У мене лише воля добре ділати, але сили мало, тому я іду і шукаю людей, які-б помагали мені уставляти і прибрати сю сьвятиню.

Слова виходили з уст його поволи, немов важились, але вони були урочисті, аж різкі. Дуб сидів, зложивши руки на колінах, випростуваний, очи од-

нак гляділи десь у бік. Настала мовчанка, яка тривала кілька хвиль. О. Свистун почав наново:

— Мені здаєть ся, що ви з мою гадкою не годитесь. Ви може думаєте, що я вас тягну на паламаря чи сьвічкагаса. Се ні. Я не того хочу від вас. Я не хочу намовляти вас, однак знаєте самі: громада велика, поле діланя широке. Я не стісняю нічпїх поглядів, о скільки вони годять ся зі здоровим розумом, о скільки вони не шкодять тілу чи душі парохіян, о скільки вони не обкидають болотом сего, що є сьвяте міліонам.

І знов мовчанка. Сим разом перервав її Дуб. Він, впадаючи в тон о. Свистуна, сказав:

— Се, що ви, отче, говорите, може й правда... Можливо, що моя праця була би в дечім корисна, однак я мушу признати ся, що я анї на стілько не образований, щобим міг вашу просьбу сповнити, анї на стілько у мене часу. Я людина проста, маю свої особнєсті обовязки, словом: у мене часу мало.

— А прецінь, колиб ви добре обчислили свій час, то знайшлиб чейже вільну хвильку — переконував о. парох. Ви заняті, і другі заняті. Свої особнєсті

справи кождий має, а чиж громада нічого не вимагає? Чиж не гріхом так закувати ся в свої власні пута, відчужитись від усіх і жити лише для себе? Чиж се не самолюбство?

— Може, — сказав Дуб — і встав. О. Свистун устав також і почав збирати ся до дому. Він не отримав властивої відповіді, а хотіло ся йому конечно знати, що в тім чоловікови сидить і що він думає. О. Свистун подав руку Дубови і хотів відходити, однак якраз впадо йому на гадку: „За чим я тут ішов? Се-ж чоловік без віри!“ І він мимоволі пристанув та поспитав:

— Пане Дуб, даруйте... ще одно питанє: Не булиб ви ласкаві сказати мені, що вас відділило від нашої парохії і церкви? На якій стопі ви були з моїм попередником?

Дуб замняв ся і сказав:

— Я не відділював ся від церкви цілком, лише не хотів брати участи в боротьбі за церковний маєток... А щодо вашого попередника, то ми лише розходили ся в поглядах. Він жадав від мене сповнюваня релігійних обовязків так, як йому приписи наказували, а я знова перечив ся і сповнював їх так, як мені розум наказував... А що ми оба

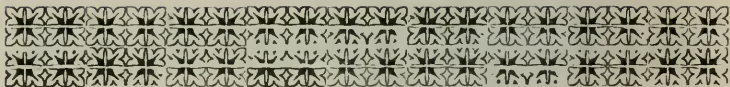
могли молитись, то жадеи з нас не хотїв другому уступити...

Отець Свистун ще раз подав руку на прощанє та виходячи, сказав:

— Я думаю, що ми оба молитись не можемо... Уступите ви дещо, уступлю я дещо, а коли переконаємо ся, що Бог наш великий і безконечний, а ми служимо йому після наших сил і після нашого сумління сповняємо обовязки, вложені на нас житєм, то віра наша буде сильна як скала, а різниці в наших поглядах зникнуть... Зайдіть до мене коли вечером. Я сиджу самітно, тож нераз ми моглиб знайти багато до говорєня...

Отець Свистун вийшов, а Дуб, опершись о столик, проводив його очима, аж поки він не зійшов сходами в долину. Візита о. Свистуна і його привітні слова запали Дубови в душу і він почав думати, коли би то вибрати ся в гостину до свого нового пароха.

Пявка.

Він тримав коршму на розі улиці уже від кількадесятьох літ. Коли він з'явився на сю улицу, було ще пусто і глухо, а один дімок кликав другого. Він був тоді ще молодим, крейким чоловіком, швидоньким у ніжках, з маленькими рухливими оченятами і немов до поцілунку зложеними усточками. Він обслужив кожного чесно, діляв кождому чарочку повну, наточив шва сьвіженького і за шістку цілу квартиру; шклянки у него були великі, словом: з'явився збавитель чорнороба, віддаючи йому за гроші, що належало. Не мав один чи другий гроший, дав „на креду” і не був він ще пів року, як його коршма була набита що вечера бштом; його животик почав заокруглювати ся, лиця наливатись кровю, а коли зразу він лише сам услугував, так тепер уже двох помічників помагало точити горівку і шивце.

З кождим роком пан Скиба — бо так звав ся наш коршмар — товстів. І

передмістє, на яким він перед кількадесятьма літами поселив ся, розрослоє в місто. Голі площі наповнювались домками, правда, нехарними, яких сама будова звичайно зі старого матеріалу і з розбірок відбувалась, але люди в них мешкали і платили. Кого не снитати, так кождий говорив: се дім пана Скиби. Здавало ся, що на тім передмістю не було й одного дімка чужого, а всі пана Скиби. Над коршмою, на першій поверсі, провадив снок пана Скиби інтерес; був адвокатом, нотарем, продавав площі в будучих містах, парцелював ліси і дебри у всіх частях сьвіта, притім разом з батьком і ще молодшими братами провадили фабрику вишиви шкір і фарбарню, в якій працювали тисячі людей.

Пан Скиба був добрим чоловіком. Хоч його маєток ріс і люди уважали його міліонером, то він все таки стояв у своїй коршмі за барою, торгував і наливавав склянки, говорив з людьми і подавав їм свою руку. Вправді фабрики його містились в на-пів розвалених деревляних будах; правда, що людям він платив найменше зі всіх других; правда, що чоловік, коли поробив в його фабриці кілька літ, виглядав як труп

і йшов гризти землю; правда, що кождий з робітників, виходячи з фабрики, мав ціле горло виїджене ґазами, а ніс повний чорної товстої маси, однак він потребував лише зайти до коршми пана Скиби і прополокати горло. Для людей, які працювали в фабриці, мав він цілком інші ціни: вони отримували чеки в фабриці, які треба було лише виміняти. В тім випадку замість двох вони отримували три порції.

І так ішло цілими десятками літ. Люди жили в розвалених і брудних дімках, їли зі склепів пана Скиби, піли в його коршмі, і так, що заробили в його фабриці, оставляли в його руках. Між ними не було злуки, не було згоди, ніхто не думав про поліпшене, лише часом, коли вони прищадково вирвалися, входили в інші відносини і між інших людей, бачили в яким пеклі були. Коли зявляла ся яка свідомійша одиниця між людьми і накликувала до злуки чи освідомлюваня, так звичайно, коли не висміяна і прогнана, так побита і знівечена, уступити мусіла. Тут ніхто не поміг: ні поліція, ні суд. Пан Скиба мав гроші, син був адвокатом, а се печатало уста справедливости...

Аж ось прийшов злий рік. Фабрики

усюди стали і тисячі робітників остали без праці. У Скибі діялось противно: він не лише мав подостатком роботи, але й одержував нові замовлення. Бачучи, що сілі робітничі таї, він постановив нараз ціну, яку платив, ще о третину знизити. Се заворушило народ. Кожний робітник знав, що у фабриках Скиби повно нових замовлень, що він не лише може утримати всіх робітників, але може їм платню підвищити, а не знизити. Тому нараз усі постановили вийти на страйк. І як лавіна кількатисячна маса людей вилилася з фабрик з таблицями, напхсями, хоругвами. Чорні, жовті і безкровні цілком лиця, немов змучені довгою вязницею, непорушно глядячи лише перед себе, поступали змученими ногами наперед. Перший раз від десяток літ трафіло ся, що у Скибі опустіла коршма, а остало лише двох чи трох, які на власних ногах утримати ся не могли. Скиба, зложивши рученята на животу, зі своїм вічним усміхом лише цідив крізь зуби: „Дурні хлопц... вони мислять, що вийдуть на страйк і мене застрашать... Ні, я їх викину з фабрики, замкну склепи, викину з хат, так їм і відхочеть ся страйкувати... На їх місце я знайду та-

ких, що будуть працювати за те, що я даю... Не хочуть робити, нехай не роблять... Чи то робітників брак?"

Перед полуднем казав він замкнути склепи, вивісити оновіщене, що хто не заплатить чиншу, має випровадити ся, як і оновіщене, що кожного, хто завтра не поверне до роботи, виключить і на його місце візьме иншого. Се роздавило народ на часті: одні казали піддати ся судьбі, инші радили виїхати і плинути на все, а ще инші хотіли бороти ся, хочби до смерті.

Ранок. На дворі холод, мрака. Від фабрики Скиби аж до самого міста стоять кордонами полісмени: піші і кінні, з найженими шаблями; поза ними снують ся групами робітників-страйкери, а середною дороги з клуночками ідуть з похиленими головами страйколоми, немов би хто їх провадив до арешту... За ними час від часу літають оклики, прізвиска. А вони люди, хочуть лише на кусок хліба заробити... Чи вони годні переломити єї кордони поліційні, змусити того богача до уступки?... Він може держати ся не тижні, але місяці, роки, а вони?...

Однак не богато їх ішло. Инші, коли не важились іти до роботи чи на

страйк, остали в дома, вичікуючи висліду, щоби ніхто їм не міг нічого закинути... Таких було найбільше. Тут то там завела ся сварка між полієменами і страйкерами: тут то там полетів камінь на страйколомів.

До полудня товна збільшила ся. Хтось немов навмисне кинув вістку, що з наказу Скиби почато викидати з мешкань тих, яким якраз нині заідає чини. Товна, дотепер спокійна, зафілювалась... „Невжеж то правда? Він єміє?!” І кождому прийшло на гадку, що його тесаме чекає... Всі почали їхати ся, щоби наочно переконатись, чи то правда. І товна сунула якраз на коршму Скиби. Хтось доглянув його сидячого в коршмі. „От наш кровопиєць, от наш душоуб!” — і камінь полетів за каменем. Двох полісменів, мов галки, опинили ся в товпі, і вмить кілька сильних хлопських рамен прибило їх до землі і змієпло... Товна кинула ся до дверей коршми.

Скиба, як звичайно, зі своїм вічним усміхом мов задеревів — не рушив ся. Товна на хвилю пришинулась, а відтак упала між фляшки і, хватаючи їх в свої руки, закричала: „Бийте п'явку, бийте! Він нас розпоював літами і з нас

дійшов до маєтку!” Слова літали уривані, а підкинуті фляшки спадали на діл і розбивалися на дрібні кусники.

Нараз хтось закричав: „Ідїм, спалїм його фабрики, розвалїм його дома!... Спалїм усе, усе, бо то наше, наша праця!” І мов дика, п'яна банда, без пам'яті рушили бігом. В коршмі горілиць на барі лежав Скиба, а по його чолі спливала кров. На чолі стриміли ще відламки скла, а на устах грав вічний усьміх... Товпа, кидаючись з коршми, не забула її підпалити. За кілька хвиль дїм стояв в огни, а в нїм на барі спочивав господар з розбитою головою. Ся криївка мільонів, в якій кількадесять лїт складали робїтники свій піт і кров, стояла в червоній полумїни, а хмара диму вносила аж до неба...

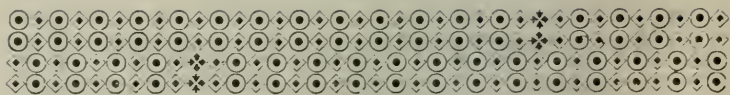
Полїційний кордон не устояв ся... Товпа прорвала його, вдерла ся до фабрики і за кілька хвиль вона стояла в полумїни... Гнїв людський шалїв, вив, розбивав... Не помогла наспївша полїційна поміч. Не шомїг зазив: розходити ся! Товпа стояла мов зачарована, вдихаючи смрїд горючих шкїр та напуваючи очі видом огненних стовпів, які вносились аж у небо і розприскалися мільонами іскор...

На команду кіннота віхала в товпу і, смагаючи її палками, почала розганяти. Однак та товпа не чула тепер болю. Німа, безпам'ятна, вона хлиплась на всі боки, але не уступала з місця. Нараз ушав приказ уступити, бо будуть стріляти. Товпа ще стояла... Ушав перший стріл і в товпі прорідилися ряди... Зойк наповнив повітря, однак товпа стояла...

„Ви нас можете вистріляти всіх; нам і так життя нема!“...

Довгим кордоном проваджено страйкерів. Вони ішли понуро до арешту. Їх пімста була довершена, а що з ними станеться на будуче, се їх не цікавило...

Порядний чоловік.

Володимир Ромашко був порядним чоловіком. Знали його щедрою рукою наоколо, а як він ішов улицею до свого бюро, ухиляв кожний перед ним канцеляр; навіть жінки кивали головами. Він був уже в п'ятьдесяти літах, нежонатий, не бавився в політику і не належав до жадних партій. Поза працею в своїй конторі ішов до дому на вечеру, а по вечері закурював люльку та розсідаючись на фотели, переглядав газети або читав книжку.

Ромашко з'явився в сім містечку перед якими двайцятьма літами. Заложив торгівлю мішаних товарів, а що був прихильним до людей, то інтерес пішов і з часом почав випирати другі, а навіть захопляти села. Женитися не женився, хоч намовляли його і просили всюди і хоч трафляли йому дівчата як пампушки, і не без приданого, а й маючі гонори яко дочка перших обивателів у повіті. Однак ніщо не помагало.

Володимир Романко з кожним роком ріс у гроші і з кожним роком було трудніше намовити його до женячки. Навіть бабські сиретні, які виходили звичайно від панї меценасової Комарницької, що нібито Романко жонатий, лише покинув свою жінку, не помагали нічого. Нікому було потвердити сї сиретні, а Романко їх навіть не чув або на них не зважав, тож вони скоро забували ся.

Романко був також побожним чоловіком. Він що неділі перед усіми снішив до церкви, ставав близько крилоса в лавці і цілу Службу Божу стояв або клячав, однак ніколи не сїдав, хоч сього йому ніхто не був би брав за зле. Притім він не щадив грошій, коли лише хто його просив о лепту на яку добродійну ціль. Він що року купував по парі хоругв до церкви, з його грошій куплено золоту чашу, з його грошій повстала захоронка для дітей і міський шпиталь, а що вже менші датки, то тих і не числено.

Мешкав він не дуже вибагливо, займаючи на середмістю дімок з малим огородцем, в яким стояв старий спорохнявілий дуб, окриваючи листем цілий дах. Літом росли тут кущики рож та

півоній, біліючи від пороху, а в по-
коях не було загато дорогих меблів.

Одним, що звертало увагу всіх, пе-
ребуваючих в домі Ромашка, був образ,
повішений над його бюрком, образ мо-
лодої дівчини у звичайних дубових ра-
мах. Лице і ціла постать сеї дівчини
були горді. Великі очі, рівний ніс, мов
виточена шийка — приковували каждо-
го глядіти на неї і рідко трафіло ся,
щоби хто не запитав ся Ромашка: „Хто
се та молоденька дівчина?“ Ромашко
тоді звичайно глядів у бік і говорив:
„Се моя мама в дівочім віці“... Коли
однак хто глядів пізнійше на фотогра-
фію жінки старшої, з прибитим лицем,
то мусів дуже дивувати ся, як могла ся
молоденька дівчина так змінити ся.

Родинних відносин Ромашка ніхто
не знав тому, що він був зайшлий, а
коли навіть цікавіші питали ся про се,
то завсїди діставали такі відповіди, які
і найрозумнійшого та найдогадливій-
шого не вдоволяли.

Так спливали літа за літами. Ромаш-
ко лише поважнів, держав ся однак про-
сто як сьвічка. Ідучи, витягав завсїди
ноги до кроку і кидав їх наперед себе,
а кроки ставляв такі рівні і вимірені, що

здавало ся, що той чоловік над кождим з них докладно намислював ся.

Не все однак мусіло бути так, як він говорив або і люди думали. Нераз, колиб хто був побачив Володимира вечером, як він перечитав газети і, витягаючи ноги наперед себе, глядів в лице дівчини з образа, був би міг подумати, що ся дівчина йому близка, знакома і може дорозпа ніж мати рідна...

*

*

*

Володимир зірвав ся з ліжка. Він глянув на годинник, осьвічений сьвітлом місяця і побачив, що вказівка зісувала ся щойно з дванайцятої. Чи йому причуло ся, чи приєнило ся — досить, що він чув чийсь хід по покою, пришираючим до його спальні, і нишпорене. Він знав, що його газдиня спала по другім боці сінній, коло кухні, і вона не могла тут бути, а знова миший чи щурів не було. А може воно йому лиш причуло ся?... Він однак накинув на себе загортку, обув ходаки і тихою ходою по мягенькім дивані підійшов до дверей. В руці тиснув малий револьверик, який на кождий випадок тримав у спальні, хоч з сям скривав ся перед знакомими. Відчинив обережно двері.

Покій, який служив йому за „гостинну” і „кабінет”, освітлений місяцем двома великими вікнами, був заледви трошечки темнішим ніж у день. За першим поглядом побачив, що хтось непрошений господарив тут по ночі. Папери порозкидані, залізна шафка, в якій він від часу до часу переховував гроші, коли не мав часу занести їх до банку, була відімкнена.

Він увійшов до покою. Тепер доперва зауважав незнакомого парня, котрий сидів на його фотелі, цілком затоплений в образі, не чуючи Володимироваго входу. З його кишені виглядали папери, не всунені добре, а ноги мав витягнені так, як се нераз Володимир робив. Рукки були зложені на грудях, лице мав здорове, оголене. Невеличкі підстрижені усики робили його більше приємним, якби на злодія виглядало.

Володимир стояв хвильку, не знаючи що ділати. Відтак, пресеваючи крісло близько до сидячого і затискаючи револьвер, поклав свою руку на рамя сидячого і сказав:

— Що вас, добродію, по ночах водить по чужих домах.

Його голос був більше питаючий і

лагідний, ніж се годило ся. Сидячий немов пробудив ся зі сну. Він звернув ся лицем до Володимира, а побачивши в його руках револьвер, не спішив ся вставати, лише сказав усміхаючись:

— У мене нема зброї, а, як бачу, у вашій касі є доста грошей...

— Отже ви прийшли справді з наміром крадіжки? — спитав знова Володимир.

— Так! — почув він суку і беззвучну відповідь.

— Чи знаєте, що вас за се чекає?

— Се, що мене чекає, не страшно, — сказав знова сидячий. — Хто висить між небом а землею, тому не страшно перебути кілька днів в земькїм прибутку всіх порядних людий... Однак скажіть мені, пане, будь ласка, заки покличете поліцію: кого представляє сей образ?

— Се моя мати — сказав Володимир повільно, — моя дорога мати.

Незнакомий сидів понуривши голову і сказав поволи:

— І в мене була мати подібна до вашої...

Лице Володимира оживило ся. На него вибіг румянець, до горла підійшло

щось давляче та пекуче і він поспитав, відкладаючи револьвер на стіл:

— Невжеж справді ваша мати була подібна до маєї матери?

Однак він не отримав відповіді. Сидячий, немов захоплений власними думками, не чув його питання. Володимир тронутий мовчанєм, мимовільно присунувся аж до чужинця і, кладучи свою руку на його рамя, сказав:

— Слухайте! Ви мене не знищили ще, ні обікрали... Коли мені приречете, що більше не пустите ся на сю дорогу, яка запровадила вас аж до мене, я може буду міг допомгти вам знайти дорогу стати порядним чоловіком. Скажіть однак, будь ласка, що вас так гнете? Чиж справді ви, ідучи красти, прийшли тут сидіти і думати?...

Чужинець і тим разом нічого не відказав. Володимирови стало ніяково і сам уже не знав, що казати. Так сходила хвиля за хвилею. Було чутно лише тиканє годинника та від часу до часу перекликування нічних сторожів. Нараз чужинець немов пробудив ся і спитав:

— Скажіть мені, пане, чи справді се ваша мати була?

Володимирови на таке запитанє ста-

ло ще більше ніяково, ніж було перед-
тим, і він сказав:

— Чоловіче, я вас не знаю і не ба-
чив ніколи в моїм життю, однак скажіть
мені: длячого вам ходить так напевно
знати, чи се була моя мати?

— Коли вона не була вашою мамою,
то була моєю, а в такім разі ви мусіли
знати її і знати зблизка — мою доро-
гу матір.

Се питанє тронуло Володимира і він
сказав:

— Се справді не моя мати...

— Чужинець немов чекав на се.
Він мов опарений зірвав ся на рівні но-
ги і, хватаючи обома руками Володи-
мира за рамена, тиснув його до пору-
ча крісла, говорячи уривано:

— Так ви... певно... знаєте Івана
Нечая... мого батька...

Володимирови заперло дух. Він ці-
лий затрусив ся, на його чолі виступив
кропистий піт, а губи побілїли. Однак
він не знаходив слів на відповідь. Чу-
жинець тряс його руками, стискаючи
сильнійше за рамена, немов хочачи з
него витиснути відповідь. Володимир о-
холонув. Він своїми руками хватив за
руки чужинця понизше ліктів і, дивля-
чись йому просто в очі, сказав жалісно:

— Невжеж ти прийшов метити пам'ять своєї матері?... Коли так, то убий мене!

Чужинець, уражений сими словами, пустив Володимира і сам мов підкошений присів на своїм попереднім місці.

Володимирів страх пройшов. Він бачив при своїм боці здорового й рослого молодця, котрий, після його мови, був його сином... Що було — давно пройшло... Він се може вже спокутував, а коли ні, так старався направити... Однак сього чоловіка, коли він справді був його сином, треба було привести до людей, навчити любити батька... простити гріх, який він здійснив проти його матері. Тому він не мислив довго. Як добрий математик, знаючий, що що здійснює в тій хвилині, здійснив на ціле життя, яке позістає ще йому до прожиття, присунувся до сидячого близько і беручи його руку в свої долоні, почав дрожачим, мов обвиняючим себе голосом, говорити повільно:

— Сину, — коли справді ти ним є — заки кинеш на мене каменем, вислухай, що я тобі скажу... Ти нині уже в таких літах, що неодно зрозумієш і може провина моя в твоїх очах не буде так великою, як вона тобі здавалась...

Коли твоя мати так виглядала, як на сїм образї, я мав лїт дваїцять і два. Ми жили в сусїдствї. Її батько був висшим урядником почтовим, а мої родичї звичайними мїщанами. Я учив ся столярства і заробляв яко челядник по кількадесять корон мїсячно, з чого лише малу квоту віддавав родичам. Я пізнав її на улиці і вона мені подобалась. Однак між нами була пропасть: я був лише столярчуком, а її батько урядником, і то досить добре платним, а вона одначка... Люди говорили, що вона буде мати красне придане; інші доносили, що о її руку стараєть ся адвокат Сїмінський. Мене все те разило. Хоч я не мав нагоди зайти до її дому, або відважитись на одно слово, однак погляди наших очей часто стрічали ся і ми з часом були добрі приятелї. Чи воно було випадково, чи з нашої сторони вираховано — досить, що ми стрічали ся завсїди в тїйсамій годинї, а не рїдко і в тїмсамім мїсци. Я був также до людий. Хоч на мені висїла робїтнича блюза, а на чоло насунена була шапка, однак мої очі були повні. Зпід шапки вимикали ся звої буйного волося, а під носом сїрів ся вус. Зуби у мене були білі як рїпа, здорові, а коли я сьміяв

ся, то вони визирали немов млинські лотоки.

За мною гляділи всі міщанські дівки, а коли я лише позирнув на котру, то вона румянилася мов упечена.

Однак мене не то займати почало. Хоч я з нею ще і словечком не обмінявся, я знав, що вона мене навидить, а може і любить. Тому я замість даліше працювати в столярни, справив собі порядне убранє і почав заходитись дістати яку державну працю. Хоч мої родичі небогаті були, так все таки стало нас на порядне „лапове” і я дістав працю яко столяр у залізничних варстатах з обіцянкою скорого аванзу. Моя робота була легка, однак не займала мене дуже. Я споглядав на годинник, коли зможу вийти і коли побачу її.

Я пізнав і її родичів. Батько був малий, сухий, виглядав мов хлопчина-недоліток, а мати висока, з лискучими кульчиками на ухах, у великім капелюсі зі струсячими перами — виглядала мов віха, яку поставлено при чоловікови немов кажучи: „Не руш! Се дитина!” Однак я зараз пізнав, що тут трудна буде рада. З батьком ні... він на все згодить ся, але мати, ся мати радше

умерлаб, ніж малаб призволити, щоби її дочка вийшла за столярчука...

Те все я чув своєю душею, хоч і слова ні з дівчиною, ні з батьком, ні з матерію не проговорив. Я замість вечерами заходити на танці, до театру чи до коршми, чекав лише ночі, а тоді виходив на наше подвірє, ліз через паркан і городами крав ся до дому, де вона мешкала. Далеко то не було, однак за всіди я обавляв ся, щоби хто не стрінув мене. Коли я уже був коло її дому, тоді підкрадав ся під вікно і глядів до середини. На подвірє виходили вікна спальні, з котрої двері були отворені до сальоніку, в яким звичайно всі троє сиділи: батько читав газету, покурюючи папіроски, мати робила дещо руками, чи й так сиділа, а вона або щось гафтувала, читала, або і нераз перейшла ся кілька разів по покоїку, сіла при фортецяні і грала. Тоді звуки немов зпід серця виривались її і плили, плили повільно мов розлиті весняні води. Здаєть ся затоплять тебе і потонеш у них... Я слухав і мені здавало ся, що то не тони, але плач, плач за житєм, за волею... Нераз я бачив, як вона відслонила кінчик занавіси і гляділа у вікно... немов очікувала на прихід когось...

І мені в таких хвилях ставало так приємно і так мило, що мимоволі я питав себе: „Невжеж вона на мене чекає так?“ Відповіді на се не було...

Припадок поміг мені з нею заговорити. Я ішов з роботи вечером, а вона якраз ішла напроти мене. Дорогою їхав віз, а вона, хочачи його перебігти, кинулась перед коні. Я затерп. Мені здавало ся, що вона не зможе перебігти і опинить ся під колесами. Я мов несамовитий кинув ся наперед, крикнув до фірмана, щоби спинив коні, а сам підбіг до коний і почав їх бити по ніздрях кулаками, аж вони дуба стали! Тимчасом вона стояла уже спокійна на боці, без жадної обави. Я глянув на неї і мені стало встидно за себе, що в своїй надмірній боязні за неї я катував коні. Я навіть скинув шапку з голови і щоби щось сказати, звернув ся до неї. Вона не чекала на мої слова, а сама подала мені руку, кажучи: „Дякую вам, однак се було без потреби, бо я сама уважаю на себе“. Се мене ще більше завстидало і я, не кажучи нічого, пійшов своєю дорогою. Однак від того дня ми вже при стрічах поздоровляли ся.

Так минуло зо три місяці. Я тим-

часом зістав надзирателем над столярами, а що у мене був хист до рисунків і притім досить здорового розуму, то мною почали послуговуватись інженери, уживати при складаннях плянів, будов мостів, і я поволи ставав для них дуже вигідним чоловіком і придатним. Я вже знав стільки, скільки вони знали, лише вони мали патенти, а я був простим робітником...

Мої родичі були з мене вдоволені, а навіть горді, але не питалися, що мене тисне чи болить. Мої товариші, бачучи, як я підходжу до гори, завидували мені, а дівчата за мною пропадали. Я однак хотів стати чоловіком, гідним своєї любки. Тому я просив одного з моїх інженерів, який обходився зі мною більше по приятельськи ніж другі, щоби він мене учив трохи, аби я міг здати екзамен. Він, беручи мою пильність за тимчасову і перебігаючу примху, почав справді обяснювати мені. Бачучи мою добру пам'ять і волю, він з цілою силою забрався мені помагати, кажучи: „Но, як я вас, Нечаю, отешу, то буде стільки трісок, що огрілиб ціле місто... А зрештою може Бог запише мені се в заслугу, коли припадково буду стояти на Його суді”...

В тім саме часі ся сплетня, що Сімінський хоче женити ся з моєю любкою, стала правдою і я сам зауважив його нераз вечером в її домі. Чи вона його любила, я не знав, але знав, що він був для неї доброю партією і коли її мати уважати буде його за відповідного для себе зятя, так і на своїм поставить. При наших стрічах на улиці вона видавала ся мені блідійшою, однак я, як і давнійше, не міг відважити ся на розмову.

Раз в полудне я замість іти до дому, пійшов до парку. Там не було видно нікого, лише огріті сонцем дерева сипали запах надпаленого листя, а великі червоні та білі цвіти туліпанів маяли ся коло водограю. Я присів на лавці і глядів, як крапельки води підлітали в гору і срібними ниточками спадали на долину. Коли я глянув на бік себе, аж бачу: вона сидить. Біла суконка на ній прилягла до тіла, увидатнюючи чудові дівочі груди, а книжка, яку перед хвилиєю читала, мимоволі сунула ся по колінах до долу. Я підняв книжку зі землі і подав їй. Вона не вставала з лавки, а я не знав, що сказати. Мені здавало ся, що вона чекає на мої слова, на мою мову. Тому я сказав:

— Чудовий день, правда?

— Правда, — сказала вона тихо і знова ми сиділи мовчки.

— А як парк сей виріс! — кажу по хвили. — Ще перед трома літами дерева не були більші сяжня...

А потім я додав:

— Правда се, панно Розвадовська, що вкортці ви будете панею Сімінською?...

Сіі послідні слова не знаю, де вони взялись у мене і як я їх сказав.

Вона відповіла:

— Може...

І ми почали розмовляти, поволн, уривано, однак щиро, як двоє людей, які давно знають ся і які мають один і тойсамий інтерес до себе. Я розповів їй про мої аванзи та поступки в науці, начеб хотів їй сказати, що се я для неї роблю, а вона розказала, що мати і люди сватають її за Сімінського. Заки ми скінчили свою мову, кожде з нас знало, що одно другого любить щиро, але без виходу...

Від того дня ми стрічали ся частійше то в парку то так на осібности і кілька хвиль розмови заспокоювали нас.

Заповіді її зі Сімінським виходили. Мене брала злість на неї, що вона з

такою покорою піддавала ся матери. Однак помогти не міг я нічого. Мій учитель, бачучи мою байдужність до науки, почав висьмівати ся з мене, що я уже остиг, а я, затискаючи зуби, нічого не говорив. Він, бачучи, що зі мною щось недобре дієть ся, почав слідити за мною — і вислідив. Беручи мене за рамя, сказав мені:

— Слухайте, Нечаю: Я знаю, що з вас може бути ще чоловік і що ви маєте голову, однак ви забрались не за своє діло. Розвадовська, хоч би і сконала, дочки за вас не віддасть, а шкода мішати там, де воно може ще бути добре, бо Сімінський не злий чоловік і шанувати буде жінку. Ви шукайте рівної собі. Що серце говорить — болюче, але не завсідн воно щире і добре для чоловіка... Хочби ви й оженили ся — сама любов не вистарчить. З часом, як лише прийде розсудок та намисл, пізнаєте самі, що ви не зложились до себе і тоді будуть наріканя і жалі без кінця.

Може він і добре говорив, я не знаю. Знаю лише що я таки того самого вечера вийшов до неї і розказав усе.

День слюбу зближав ся. Мені здавало ся, що з днем, коли ми розлучимо

ся, життя для мене не буде. Я мислив і шукав виходу. І не міг знайти... Один вихід був: Вирвати її з дому і виїхати з нею, однак її будуть шукати і мене можуть арештувати та засудити.

Слюбови треба конечно перешкодити. Саме була субота. Я скорше вийшов з роботи і просто пішов до парку. Нікого не було, як і першим разом. Я підійшов до самотньої лавки і сів. Голова у мене тяжіла, руки боліли з роботи, а мені стало так прикро, що я мало не розплакався. Вона надійшла. Положила свою руку на моїм рамени і сказала:

— Іване, я прийшла до тебе нині... може останній раз... Я завтра вже пані Сімінська.

Слеза покотилася їй по лицю. Я обняв її, притиснув до своїх грудий і поцілував. Вона не дуже пручалася. Тіло її прилягло до мого тіла, а тепло її обхоплювало мене. Я мов ошоломлений тиснув ся до неї, цілуючи її по руках, по лицю і шиї. В одній хвилині, мов чорт підкусив мене: „Невжеж ти її любиш для того, щоби вона належала до іншого?“ Мене кинуло в дрож. Здавалося, що ціле моє єство стало одною полонією і я, не зважаючи на її оборону

ні на її просьби, тримав її в своїх раменах та притискав до себе...

Коли я пустив її з рук, вона виглядала на-пів мертва. Її лице збіліло, кров уступила, а очі іскрились. Лише тяжкий віддих вказував на її життя. Мене самого по тім, що сталось, обхопив такий встид і страх перед самим собою, що я, оставляючи її на лавці, ішов, сам не знаючи де. Я механічно ввійшов на перон, механічно викупив білет і виїхав.

Коли я повернув до дому, довідався, що вона не вийшла заміж. Таки перед самим сльобом уперлась і мимо благань та грозьб матери не змінила своєї постанови. Сімінський, котрого ся справа дуже вразила, не хотючи наражатись на кшени і дотинки в місточку, виїхав. Мало не ціле місточко повстало на неї за се, що зробила такий скандал. Я однак знав причину сього „скандалу” і тїшив ся. Тїшив ся, що чейже тепер, по тім що стало ся, її родичі уступлять.

Я лише шукав нагоди, щоби з нею стрінутися. Я виходив в такий самий час, як передтим, однак не міг її нігде подибати. Я підходив під вікна, але двері зі спальні були все замкнені. Я непокоїв ся. Мої родичі почали помічувати, що зі мною щось діється, а зі

слів, які я не раз через сон виговорював, вони довідалися правди. Їх не обриджував мій поступок, але наповняв гордостю, що їх син доказав того, що хотів, і вони будуть сватами з панством Розвадовськими. Вони говорили про се між собою; може деколи і кому словом згадали, так, що се дісталося до Розвадовських. Старі приперли дочку до стіни і вона до всього призналася. Безгранична злість засліпила їм очі і вони казали їй забратися з дому. Сего я чекав, однак тут вона стала недоступною. Вона зібрала трошки своїх річий, а коли я присягався, що буду носити її на руках, доглядати як малу дитину, щоб лише ішла до моїх родичів, вона гордо відкинула голову на бік, кажучи: „Я завинила! Ти був лише звіром, якому я не повинна була на слова вірити”...

Вона виїхала і поволи затратилася. Я шукав за нею і не міг відшукати. З мене почали посьміхатися і закидувати мені, що я знищив щасте чотирох людей. Мене вхопила до себе самого така злість, що хотів не раз стратити ся. Однак я намислив ся. Я кинув місто, забираючи лише сей образ, який я казав зробити з малої фотографії, і під при-

браним назвиском осїв тут. Літа минали. Старість прийшла, однак мені годі було забути її...

Він скінчив. Мовчанка запанувала в кімнаті, лише сьвітло сходячого дня їх обох обвило і контури їх облича увидатнювало.

Син встав. Він підійшов до батька і сказав.

Її більш нема між живими... Я ріс як будяк, без опіки... Може воно добре склало ся, бо инакше я тебе не відшитав би був, а ти не знав би, що маєш сина... Я прощаю тобі за мою матір, хочби лише длятого, що ти є моїм батьком.

Підняв ся з крісла і Ромашко. Він обняв своїми руками за шию сина і поцілував в чоло. Вони гляділи собі в очи, як двох людей, що по літах розлуки стрінули ся з собою.

ХЛОПСЬКА БУРСА.

При Чортівській улиці, в забудова-
нях церковних, в кількох покоїках, які
дотепер служили за склад на меблі, по-
становив парох заложити інститут для
убогих хлопських синів, які учащали
до середних шкіл.

Кінець кінцем, по нараді з батьком,
постановив Роман і собі там замешкати,
бо і таньше коштувало і ближше було
ходити до школи... Він спровадив сін-
ник і куферочок від пані Морозовської
і ввійшов відразу в гурму старших і
молодших хлопців, що були учениками,
почавши від першої гімназіяльної аж до
пятої.

Наставником цілої бурси мав оста-
вати таки сам парох, а до помочи при-
брав собі двох студентів, а то Марчука,
студента 8-мої гімназіяльної і богосло-
ва Ярослава Притька. Перший з них —
син хлопа-стихотворця із Золочівщини,
хлопчиско двацяти літ, оброслий, із
запухлими очима зі снання поза вечірні-

ми виправами на польованє панночок та перележуваня цілих пополуднів на ліжку, цілком не інтересував ся бурсою, а ще меньше книжками. Другий низонький, з усмішкою на лиці та з шепелявим боязливим голосом, немов себе страхав ся. Бігав по всіх патріотах цілими пополуднями, щоби його прийняли до семинара, і також не мав часу займати ся бурсою. Господинею і кухаркою для бурси була жінка сторожа, яка ледви могла своє тіло удвигати на ногах, що угинались під тягаром, а муж її, бувший помічник залізничний в Росії, зі спічастою борідкою все ходив за нею, помагаючи у всім.

От в такий то інститут дістав ся Роман. Дві кімнатки, в яких ліжко припирало до ліжка, містили коло трийцять хлопців, котрих батьки в більшій часті провізією оплачувались, а до того додавали ще по два чи три ринські місячно.

Роман таки від першого дня став провідником в обох покоях. Він був найвисший, мав подостатком часу, притім здобув собі симпатію у загалу, словом — був настоятелем усіх.

В першу неділю по отвореню бурси прийшов парох по Службі Божій з про-

цесією та дяками посвятили твердиню, в якій мало ся виховувати нове покоління. Роман уже передтим постарався о аркуш великого красного паперу з рожамп і на нїм по довшій надумі і диспуті, не знайшовши ні одного між учениками, котрий би міг похвалитись, що знає етимольогічну правопись, написали фонетикою привіт і подяку, завязали сино-жовтою стяжкою і Роман, по покропленю парохом покоїків, вручив йому на памятку письмо, в якім підписали ся всі ученики.

— Даруйте, отче, — сказав Роман — що воно написано фонетикою; ми етимольогії не знаємо добре, а паскудити так красний папір ми не хотіли...

На Марчука і Притька виступив піт, оба почервоніли як бураки, що бурсаки, не питаючись їх, на власну руку підприємляли щось, але цофатись було уже запізно.

Коли по обіді пійшов розговор і Притько спитав Романа, хто їм позволив улажувати таке письмо, так він, дивлячись сему просто в очи, сказав досить насмішливо:

— Вас не можна ніколи зловити в кімнаті, господин Марчук за спанєм

світа не бачить, так ми постановили самі виручити вас.

Притько щось відборкнув, а вечером з'явився парох сам і наказав хлопцям з кожною справою удаватися до настоятелів впрост і лише за їх дозволом можна щонебудь робити. Се обійшло Романа дуже, бо через те його авторитет зник. Так він таки зараз постановив зімститися на попови... Він моргнув на Антонюка та Пригоду, яких уважав за своїх приятелів і знав, що вони хоч би в огонь за ним скочилиб, і наказав їм, аби постаралися до вечері хлопців накидати стоног... Тим два рази не треба було говорити.

Як на столі станули душені зі шкварками картофлі, сусід Антонюка витяг роздушену вже стоногу, та показуючи її студентам, почав на ціле горло кричати, що стоногами годують. Втім замішанню оба хлопці потрапили ще до кількох тарелів кинути по стонозі, а коли на вереск бурсаків надлетіли настоятелі, то знайшли майже в кождій тарелі стоноги. Бурсаки почали кричати, кидати ложками, нарікати, а Антонюк хвапив свій таріль та побіг впрост до пароха.

За кілька хвиль надійшов парох,

увійшла сторожиха з мужем і почала ся присягати та лаяти на чім сьвіт стоїть, що в неї в хаті одної стонogi нема, однак се мало що помагало. Парох казав забрати картофлі, виложив на стіл два ринські, казав настоятелям принести мішаннини зі склепу, а сторожисі зробити гербату.

— Се добрий початок, — говорив Роман до себе. Не хоче він мене мати за настоятеля в добрім змислі, хай мене почує в злім.

Від того вечера Роман почав сторонити уже від менших студентів, але за се мав шильне око на настоятелів.

Студенти мали кожного рана, ідучи до школи, вступити до церкви на Службу Божу ранішну. Хоч усі того не робили, так кожний уважав бодай за свій обовязок вступити до церкви. Коли счинилась буча за стонogi, постановив Роман і обох настоятелів стягати до церкви, бо сі звичайно час той перележували в ліжку чи гүздрали ся коло себе. От і він зараз таки третого ранку післав малого сторожевого хлопця до настоятелів, кажучи йому, щоби сказав панам настоятелям, що отець добродій казав їм прийти до церкви. Се їх здивувало, однак нічого робити; вони

прийшли до церкви, а на се якраз з'явився парох та бачучи обох настоятелів, підійшов до них, сказав кілька слів та на відході додав:

— Се дуже красно з вашої сторони, добрий приклад даєте меншим, а й вони, бачучи вас в церкві, не будуть утікати з неї.

Оба настоятелі глянули лише по собі, не кажучи нічого, однак на другий день таки з'явилися в церкві.

Знав також Роман про се, що Марчук, виходячи вечером з бурси, часто щось маніпулював коло вікон. Хоч се його і не займало дуже, однак тепер, маючи на пеньку з настоятелями, він постановив прищільнувати, що Марчук робить. Бачучи, що Марчук щойно відійшов від вікна, прийшов до нього і зауважав, що він нічого іншого, лише заціпку відложив. Се Романа вколело.

„Ага, пташку, маю тебе! Ти певно не хочеш брамою входити, так вікна вживаєш... Певно у тебе замало гроший на оплату сторожа”.

Він тепер знав, що як замкне вікно, то Марчукови прийдесться йти і дзвонити до дверей і платити сторожеви за отворенє.

„Але то нічого, — думав він —

має Марчук на походеньки, буде мати і на браму, а тут здалоб ся щось таки вистрихнути. Ага, почекай... уже знаю”.

І Роман, не думаючи довго, взяв свій каламар, відоткав його і доливаючи ще з фляшки атраменту, поставив його на вікні, на самій середині так, що при самім отвореню легко було вивернути. Сам положив ся, мов би нічого не сталося.

На другий день рано Роман пробудив ся і зараз лип оком на вікно. З нього широкою пасмугою блистіло чорнило, а каламар розбитий лежав на землі. Притім зауважати було можна на заціпках, а навіть на склі, плятна чорні немов від рук. Роман не вставав, однак тішив ся уже згори, яке око зроблять настоятелі. Повставали студенти і доперва на здивованє других Роман прибужив ся до вікна, оглядаючи плями та розлитий атрамент. Хтось мимоволі пустив чутку, що то мусів злодій добуватись та переходити через подвіре до церкви. Кількох полетіло і збудило настоятелів. Яке велике було їх здивованє, як Марчук розкричав ся на них, що каламарі ставляють на фрамугах, а ще більше, коли вони зауважили цілі долоні Марчука аж до ліктів обсмаро-

вані атраментом, а на колінах чорні плями, які ішли трикутним пасом аж до стіп, а на них плямки білого вапна. Марчук, зауважавши, як він виглядає, немов кинений в горячку, крикнув студентам забирати ся з його кімнати, однак в кімнатах студентів усі хихотали ся з пригоди Марчука, лише не могли домислитись, хто то вистроїв, бо кождий з них мав свою поличку і до сего часу ніхто не ставляв атраменту на вікні.

Роман, хоч удавав, що нічого не знає, однак уже замислив щось сьвіжого. Він, ідучи до школи, закликав Антонюка і Пригоду, і йдучи з ними, сказав їм, аби вони були приготовлені на вечір іти з ним на виправу. Вечером, як лише погашено лямпи, всі три отворили вікно і спустили ся ним на улицу. На улицах усе було ще в повнім руху, тому, що не було ще пізно, і вони, блукаючи по улицах, аж по півночи причвалали до дому. Тут однак не йшли впрост до вікна, лише постановили пожартувати собі ще зі сторожа і з Марчука, котрий також вийшов був на місто. Роман підійшов під браму і задзвонив, сам ховаючись за ріг улиці. Вийшов сторож, отворив двері, заляв і

вернув назад. Чути було лише, як ключем обертав у заржавілім замку та кляв на збиточників. Як уже чутно було, що сторож віддалив ся, пішов Антонюк дзвонити, а пізнійше і Пригода. Посто-явши так на улиці з пів години, вони влізли вікном до бурси і вікно замкну-ли, а самі поклали ся спати. Незадовго вони почули на коритарі крики і свар-ку, а голос Марчука злісний та крик-ливий. Сторож лише звиняв ся, що він уже три рази ходив отвирати, так че-твертий раз не хотів уже встати, бо сам закляв ся не вставати більше ані разу, думаючи, що то знова хтось дзво-нить на збитки.

Марчукови таке бурсацьке жите на-доїло, так він постановив плюнути на все і випровадити ся. Коли про се ді-знав ся Роман, постановив ще на від-хіднім зажартувати з Марчука. Мар-чук спакував свої річи і вийшов, ка-жучи одному студентови занести їх до його нового мешканя. Роман тимчасом позбирав усі старі черевики студентів, бо кождий з них мусів мати дві пари, запакував їх у коц, обв'язав шнурками і приложив до спакованих річий Мар-чука. Студент, який згодив ся сі річи перенести, не надумував ся багато, за-

брав усе і відніс до Марчука. Яке було здивованє студентів, а ще більше Марчука, коли він зауважав кілька пар студентських черевиків, а студенти не могли своїх знайти. Він вхопив сї черевики так як лежали в коцови, і навіть їх не обв'язуючи шнурками, відніс уже сам назад до бурси і кидаючи їх на середину кімнати, кинув ще кілька слів, яких і не годить ся наводити...

Роман однак удав знова, що нічого не знає, але тїшив ся, що прецінь одного настоятеля чорти вхопили...

Усе, що він до сего часу зробив, тїшило його, а ще ходило о се, щоби позбутися і Притька. З тим справа не була так легка, бо раз, що він ніде не виходив, а друге, що виглядав як хрущ, так мстити ся на нїм жаль було Романови. Однак все таки здалоб ся позбутись його...

В тїм часї Роман почав учащати вечерами до вдови по сьвященику, Мишинської, яка жила досить убого, маючи дві дочки, для яких маєтку у неї не було, а що не було і за що їм дати вищого образования, так вони сидїли дома, заробляючи дещо шитєм. Роман не так цікавив ся паннами, як оповіданнями старої, яка була дуже балакуча, а

що мала ще і двох синів, з котрих один провадив склеп в Ріо де Жанейро, а другий блукав десь по Африці, отже він, цікавий на новини, заходив до старої. Тут і виснував плян...

Притько богослов, і сяк чи так женити ся мусить. Вдова має дочки, а що притім у неї і деякі знакомости остали з добрих старих часів, так можливо дасть ся Притька всадити до семинара. Він навмисно пустив вістку про свої знакомости і на просьбу Притька запровадив його до вдови і представив. Обі дочки почали моститись коло Притька, а що він був собі дуже простенький хлопчиско, то заняти його не так трудно було. Притім Роман уже старав ся о се, щоби видобути від Притька, що панни йому подобають ся, а зі своєї сторони не мав нічого шльнійшого, як повідомити про се вдову. У неї аж серце занялось радостію. Вона наказала дочкам заходитись коло Притька, а сама побігла до отця Суковського, старшого каноніка, за радою і помочію для Притька. Той обіцяв постаратись о місце, а коли вечером прийшов Притько з Романом, вдова накрпала стіл, поставила гербатку, постаралась о рум і доливаючи його до склянки Притька,

приговорювала, називаючи його своїм сином. Притько дуже скоро підхмелив ся, старшенька донечка присунулась до него, він її обхопив рукою, а мати лише сплеснула рукою тай назвала зятем. Заки вийшов з хати, Притько був уже заручений, а до трох днів прийняли його до семинара.

Як то стало ся, годі було самому Притькови додумати ся, але що він судити та думати богато не потребував і не старав ся, то і погодив ся з долею.

Роман остав тепер в бурсі настоятелем і не мав уже ніяких суперників.

ЯК БІДНИЙ СУМ ВИДАВ СВОЇ ДОЧКИ БОГАТО.

Був собі раз Іван Сум, а в нього жінка Палажка та сім дочок і чотирох синів. Сум був бідний, бо не багато йому його батько оставив, а то, що й оставив, за господарованя Івана розлізалось. Було у нього дві нивки за горою; він продав їх, бо далеко було ходити обробляти. Була у нього і сіножать на три косарі, але так між людськими всунена, що й годі було настарчити коліків на межованє. Сварити ся ні Іван ні Палажка не любили, тому порадили ся між собою і продали. Ліпше гроші у скрині ніж обжиранє з сусідами.

Оттак для сьвятого спокою позбув ся Іван усього; остала ся йому лише хатина, перекривлена на один бік, який Іван з жінкою підпер батьківським рублем, тай клаптик города, на яким стояла висока та розлога дика яблінка і на яким Палажка, розмежувавши його на грядочки як долоні, садила через

цілу весну то огірочки, то бурачки, то барабольки та приговорювала до переходячих сусідок:

— Та то, знаєте, мої огірочки посходили як ріпа... мої барабольки так заросли, що вже семей день полю тай полю і кінчика не бачу... Ох, Боже! та то моя капуста, знаєте, дістала по чотири листочки та вже у головочки вяжуть ся.

Городець був огорожений плотом, а що були тяжкі зими, то Іван витягав то колник то жердочку та розрубував на дрівця, так що зі здорового плота остало кілька колників і кілька жердочок, які себе, мов маленькі діти, за рученьки тримали.

На хатині була стріха, на стрісі поріс мошок, а по мошку розхідник, так що ціла стріха біліла зимою снігом, а літом жовтіла та зеленіла. Палажка, приставляючи бувало драбинку, щоби нарвати „розхідничку” на віночки до сьвячення, приговорювала до дочок:

— Який красний жовтий цвіт, як золото! Десь людські дівки мусять лазити по дебрах та лісах, аби назбирати зіля, а нам сам Господь на хаті посіяв.

Хата була собі невеличка, зі сінний

таки просто до середини, а в середині вела стежочка попід піч, на лавочку, через лавочку в запічок, а відтам по драбинці і на піч. На печи спав Іван з Палажкою, на печи родили ся діти і там підростали, а підрісши зсували ся на запічок, зі запічка спихали їх молодші на лавицю, а з лавиці на землю.

Іван говорив нероз до сусідів:

— Як мої сини чи дочки будуть спати аж при порозі, тоді їм і женити ся, чи заміж виходити.

Вже від трох літ три старшенькі перлочки досягали ноженьками порога та били з просоня пятами у поріг і мисник, а три молодші копали знова старшеньких по головах та вишхали до сінній...

На печи була собі шпарка, то раннім ранком літною порою Палажка лише витягала шмату, а коли побачила, що на сході небеса зарумянились, гойкала на діти:

— Гей, Ксеню, Ксеню! Час палити!

— Мариню, Мариню! Ти сплюшко!
А принеси-но ломачок!

— Марцю, дитиночко... Встань і накопай молоденької барабольки.

— Химцю, любцю... Взуй татові чоботи і вижени гусочку на стерню.

— Оленко, Оленко! А, спала-бись, неробітнице! Поможи Марці барабольки обирати.

— Ганю, Ганю! Біжи-но до Олексихи! Я бачила в неї сьвіженькі огірочки квашені; най дасть зо два... Тато пійде косити.

— Явдоню, розкриши бурачків на борщик!

— Гнате, Гнате, та вставай же, небоже, та там Химка Музикова вже з годининьку стоїть зі своєю беззубою коровою та чекає на тебе.

— Андрію, Андрійчику, голубчику мій! Встань, встань і йди до двора, бо окоман готовий знова тобі плечі сперезати ботогом... Бодай його перезали погребники!

— Оленко, Оленко, а прикрий Семця і Миколою зверху хусточкою, щоби мухи не кусали...

Оттак вставала Сумова сімя літною порою.

Доньки, як доньки, порались коло обідку, а синки-соколики — один ішов на вигін, аби гнати хлопський товар пасти, а другий спішив до двірської худоби.

На вигоні на Гнатика чекали вже баби з товаром, переступаючи з ноги

на ногу, бо зимно пекло підошви, та кляли Гнатови:

— А бодай ти пеп гонив на пашу, а не наші корови, ти череватий сплюху!

Гнатик займав перед себе товар, витраскував батогом, а коли вже йому бабські лайки дуже дошкулили, він відгризав ся:

— А маю вашу безклубу ще від півночи гнати на пашу? Та ви ще й ані на зуб сала не винесли! Та винесіть хоч би і цілий пас, а то вже ледви ноги волочу за собою.

Бабн дальше лаяли його, але на другий день таки пхали йому за пазуху кусник сала.

Гнат гнав товар греблею понад двором і його худоба стрічала Андрійкову, двірську, і між братами що рана приходило до сварки. Нерідко один другого потягнув батогом, аж кров виступила.

— А бодай тебе, ти двірський гайдуку... Чому не зачекаєш, аж я пережену свою худобу, а то твої панські лані пооббивають клуби моїм коровам.

— А ти чому скорше не женеш своїх сухорєбрих кнцьок, га?!

От така то було фамілія Івана Сума. Дівчата повнолиці, здоровенькі собі,

хлопчики як вюни — і жили всі як у Бога за дверми. Що літом заробили, зимою зіли, а що їм забракло, то одинокий приятель Сума, Охрим Мамалиґа, приніс зі сіл.

Охрим Мамалиґа був собі вже старезний дід, з довгою сивою бородою, який уже і не старів ся, а перевісивши дві торби через плечі, від кількадесяти літ ходив по околичних селах за жебрачиною. Жебраком він властиво не був; він був в кожній хаті своїм; часом і місяцями плентав ся в однім селі, сидів по три дні в одній хаті, а баби та діти, навіть і ґазди, виглядали його, бо він і жартував і повідав байки, а прихильний був до кожного. Нераз жартом його питають:

— Діду, а коли ви вмрете?

— Чекай, сину, ще охрещу сотку дітей та оженю копу дівчат, так тоді і пічну вмирати.

— А деж ваша хата?

— А от за острогом... Не бачиш? Се моя, їй Богу моя! Дивись, іду тай три дні пересплю і наїм ся, а невістка ще й свекруніні подушки підстелить.

Охрим Мамалиґа жив на селах, а з повними торбами заходив до Івана Сума. Що його вязало до Івана, ніхто не

знав. Люди, як люди — ріжно говорили. Одні казали, що колись, як дід Охрим був молодим, залицяв ся до Палажчиної матери; другі говорили, що Палажка таки його донька... Як би воно не було, Мамалига вандрував тепер по околиці, а коли торби були повні, він випорожнював їх у Івана.

Палажка перебирала крайці хліба, грубіші і тонші, сляла їх на шнурочок та розвішувала за хатою під стріхою на жердці, щоб сишили ся. Коли се було зимою, то скидала сі кусники хліба в кутик на печі, а Іван лаяв її, що його болять крижі від лежання на хлібі...

Так то заробленим і людським виховував Іван Сум свої голубята. Одна лише гадка мучила його та не давала спати Палажці... Ніхто не трафляв ся до дівчат.

— Хоч би спитав хто! — говорила нераз Палажка до Івана. — Хоч би кривий, хоч би і зизокий, а тут ніхто не покажуть ся. Дівчата, як пампушки, а зубки у них, як у ящірочок...

Бувало по Великодни чи Пречистій повибілюють дівчата хату, закрашують образи васильками та рожами з гарного паперу, посідають на лавочці від

стола до полиці, поскладають руки та й чекають цілий суботний вечер, може хто трафить ся... А тут нема, та й нема! В неділю понадівають вишивані сорочечки, білі запасчини, куценькі, червоні спідниці з рожами і другими квітками, порозпускають довгі коси на плечах, щей позавязують широкі стяжки в коси, гривки поприліплюють маслом до чола, та побравши ся за руки, йдуть усі сім, як пави, улицею та зирк на один бік то на другий, чи хто не підбігає з хлопців, чи хто не підглядає їх краси. А тут ніхто і не дивить ся в їх сторону! Десь стоять дівчата під вербами та сьміють ся до парубків, аж в ухах лящить; десь парубки, побравши ся за руки, йдуть та підморгують на дівчата та зачіпають їх, а на Сумові дівки і не зиркнуть!

Пійдуть вони в неділеньку сьвяту до церковці, постають на переді в перший ряд від парубків, так таки й зараз хлопці відсувають ся на боки, щоби, мовляв, можна було пройти образ поцілувати.

Ідуть заповіді одній то другій дівці, аж слухати ся не хоче, як пан-отець почнуть голосити. Дивись: вечером дорогою сунуть старости з хлібом, там

кутком ледви чешуть уже з перевязаними рушниками, а до Сума ні слиху...

— Чи то хто що наслав, чи почарував, бий його сила божа! — говорила Палажка до Івана. — Дівчата як зіроньки, і роблять і здорові, а тут ніхто й не глядить на них...

Парубки що иншого казали... Дівчата були здорові й росли, то правда, але до роботи не дуже ємки... Пійдуть на панське робити, то ще й не зачали полоти иненицю, а вже сягають до запасчини та починають гризти сухарик дїда Мамалиги. По тїм зараз і водичі хочеть ся, а то вже полуденок і сонічко спускаєть ся до заходу, тай і до дому час... А до того бідні, а парубок, правда, і на чорні очі дивить ся, але дивить ся передівсім на те, чи йому що його жінка в віні принесе...

— Гей, Марку! — говорив Черкасів Степан — бери-но ти Сумову Ксеню, ти, Іване, Євку, я візьму Ганку, а ще знайдемо чотирох ласих, так усі попростаємо до Сума, повлізаєм до його хати на піч, а тоді вже дїд Мамалига буде мати кого годувати, бо звісно: Сум ще двоє-троє придбає, ми також взаді не позістанемо, так тоді йно нам віята та

присяжного і цілу свою громаду заведемо.

Парубки сьміяли ся, розходились домів, а жарт, пуццений Черкасом, обігнав селом та викликував поговірки і сьміхи.

— Чого так, Маланко, сьмієш ся? — питаєть ся Сумова Химка одної дівчини з гурту.

— Не знаєш дівок? — відповідає Маланка — до місяця сушать зуби... От тепер Черкас наважив ся сватати вашу Ганку, так ми йому дораджуємо, щоби брав Ксеню, бо Ксеня перша...

Химка почервоніла як півонія та, мнучи біленький фартушок, цїдила крізь зуби:

— Най Черкас запитає вперед тата, чи тато за нього віддав би...

— Ха-ха-ха! — хихотіли дівчата і хлопці, аж з очий сльози витрискали.

Що людям було жартом, не було жартом для Сума і його жінки Палажки. Раз, що дівчата вже dorostали до таких літ, що аж просили ся до віддання, а друге: що і в хаті була така тіснота, що й годі! Як в церкві — протиснутись ніяк, а ще гірше спати...

Іван гріз ся, аж рознеміг ся і вже не то сухарчиків, але й хліба сьвіжень-

кого їсти не міг, а Палажка також збіліла на лиці та згорне бувало рученьки на груди і молилась: „Господоньку! Ти дав їх, як була Твоя воля сьвятенька, я їх усіх живила і ховала... Знайди їм і чоловіків добрих...

Раз якось в Пилипівку зайшов дід Мамалига тай розліг ся на печі за Іваном, аби відпочити собі та нагріти плечі. Іван слово по слові розповів дідові своє горе, а Палажка й собі прилізла на печ і давай скаржитись та нарікати на злі часи, коли то ніхто не зважає на красу, а лише хотів би грошей або поля...

Дід слухав тай слухав, нарешті задумав ся і каже:

— Так дайте дівчатам гроші.

Іван аж очи витріщив. В нього поза хатиною та печію і поза кількома жердочками, які мов на лік сьвітили ся, нічого не було, а тут дід каже: дай гроші! І то хоч би за одною, а то їх сім!

— Знаєте, діду, — мовив Іван — що колиб не ваші окрушки, то я і не був би їх усіх прогодував; деж у мене можуть бути гроші?

— Та гроші Бог має, — повідає дід — а чоловік мусить ними орудува-

ти... От я тобі поможу твої дівчата заміж видати. Ти лише уважай і тримай язик за зубами... Я маю трохи грошенят, які я собі зложив на погріб, але звісно: коли потреба вимагає, то я почекаю з умиранєм...

На другий день казав дід Іванови внести до хати скринчину, яку Іван зладив собі ще йдучи до війська. Дід щось порпав коло неї, прибивав нові замочки, казав Іванови наліпити з глини грудочок, назбирати камінчиків, а на другий день вибрався з Іваном до міста і вечер прийшли оба до дому, несучи дівчатам правдиві коралі, жінці нову катанку, собі кожух і високу шапку на завісах, а окрім того ще й багато иншого краму. Дівчата, хоч цікаві, нічого довідати ся не могли, бо зараз таки дід, Іван і Палажка полізли на піч, казали собі подати лямпу тай щось шептали, мірили, в скринчину ховали і наказали дітям не важитись на піч лізти, а ще більше — скринчину рухати.

В найблизшу неділю пійшов Іван з Палажкою до церкви — убрані та приченурені як на велике сьвято, дівки й коралі почепили, а великі дукачі на грудях аж сьвітили ся від сьвітла.

В ионеділок наняв Іван фіру, по-

їхав до ліса по коли та жердки, навіз і підвалин, а селом пійшла чутка, що Іван викопав скарб великий — саме золото та срібло. Сей скарб Іван з Палажкою поставили на печи та одно або друге шильнує, щоби хто не вкрав. Цікавійші почали розшитуватись, однак Іван мовчав, а ще більше Палажка — як би хто її води в рот наляв та замкнув, а дівки чи хлопці, хоч і повідали дещо, так і самі не знали докладно.

Дід Мамалига таки другого дня по нараді з Іваном зник зі села, а по окличних селах пійшла чутка про викопані скарби, про мужика, що має аж сім дочок, а лише одну хатину, про се, як до дівчат ніхто не трафляв ся, аж сам Бог зіслав родичам скарб, аби бідні дівчатка могли вийти заміж. Вже й на ярмарках і по відпустах про ніщо не говорили, лиш про Іванів скарб, а тут то там почали люди радити ся, як би то зі Сумами навязати дружбу. Дівчата почали Іванові дочки просити на досьвітки, а парубки стали підсувати ся до них та жартувати і залищати ся.

В Сумів почало ся нове жите. Палажка цілими днями поралась у хаті, дочки шили та вишивали, Іван відобрав обох хлопців з двора, де вони в осени,

згоджені на місяці, цілу зиму робили, і післав їх до школи, хоч вони були як дуби високі і вже їм починались усики засівати.

Тимчасом дід Мамалиґа ніс вістку про Іванові скарби від села до села, від хати до хати, а що люди знали, що він приятель зі Сумами, то радо слухали його та й вірили його оповіданям.

Ішли мясниці, починали ся залицяня... Аж тут пійшла нова чутка селом, що Іван мав сказати, що не видасть жадної доньки в своїм селі заміж, бо парубки не варті сего. Се вразило дуже неодну матір і батька, котрі думали й собі щось зі скарбу Івана дістати, а парубки зачали присягати ся та змовляти ся, що кожного посторонного парубка убють, як би важив ся слати старостів до Івана Сума.

Ішов дід Мамалиґа від села до села, аж зайшов за три гори та штири потоки до села, в яким господарила і вйтувала стара богачка, Марина Макушиха, котра якраз розглядала ся за невісткою для свого сина Костя.

Марина була мудра жінка на ціле село, а мудрости набрала ся за своїм чоловіком Мироном, котрий вйтував щось трийцять літ. Коли по його смер-

ти громадські радні зійшли ся, щоби порадитись, кого то настановити головою громади, Марина внесла ведро горівки, дві ковбаси, бохонець хліба, як колесо, та примостившись коло радних, говорила:

— Панове радні та сторожі громадського добра! Як мій небіщик Мирон умер, то я думала й думала і вже плакала, що з нашої хати мусить перейти вїйтівська палиця хто знає в які руки. Я ту палицю що суботоньки милом мила і для неї образ Суса Милятинського аж над ліжку перевісила, а забила цвях між сьвятою Варварою та Миколаєм, бо думала собі, що палиця вїйта варта пошани, бож вїйт то голова громади. Отже, мої чесні панове радні, прошу отто, що я за ласкою Господонька Бога наставила їсти і пити, і мене дурної і грїшної Марини Макушихи послухати. Мій Мирон вправді умер, дай йому Боже царство небесне, але у мене є син Кость, а знаєте самі, що він викапаний татуньо, так отже прошу мене грїшної і дурної послухати і не вибирати вїйта, аж я Костя оженю. Оженю я його зараз по Рїздві, а тимчасом вїйтівська палиця най висить на почетнім місци у мене на стїні. Як треба буде прибити гро-

мадську печатку, то я се можу зробити сама, бож я виділа, як се робить ся за сьвятої пам'яті мого Мирона. Я і хрест положити вмію, як мій Мирон робив...

Радні попивали горівку і закусували ковбасою, а що їх не було багато, а горівка була з перцем, то заки Марина скінчила свою мову, вони вже були під охотою... Радні зробили Марину Макушиху вїйтихою і дозволили їй завісити і надальше вїтївську палицю між сьвятою Варварою та Миколаєм.

От до такої то вїтихи Марини приплентав ся дїд Мамалига, а вона, знаючи дїда, що він поміж люди ходить тай знає, де і що їсть ся, почала випитувати ся, так осторожно, що й дїд не догадав ся, де які дївки на відданю, де можна взяти велике віно за невісткою...

— Та певно — сказав дїд ніби не хочачи — що вже більшого віна не може вам дати ніхто від Івана Сума, того, що знайшов скарб.

— А правда то всьо, що люди говорять? — допитувала ся дальше Марина, обтираючи губи.

— Та чи правда, я не знаю, але Івана знаю вже від малку. Він ніколи

не укривав ся передімною, а знайшовши скарб, показав мені, ще й питав мене, чи не віддатиб його на церкву або між старців. А я на него, та кажу: „А гріх биць мав, Іване! У тебе сім дочок, а ти про старців думаєш. Віддай дочки заміж, поділи скарб і нехай ним пожиткують діти”. Іван щось крутив, думав, а нарешті і надумав ся.

— А великий же то скарб? — поспитала вїйтиха.

— Та чи великий, не знаю; досить, що зі сїний я, тай Іван, тай його жінка, ледви вкотилисьмо до хати, а на ніч то і дочки помагали вже...

— Дочки-ж ті людяні які, роботящі? — питала дальше вїйтиха.

— Та... як дочки. Виросли на прїснїм хлїбі, здорові, повнолиці...

Так допитувалась вїйтиха про Сумові дочки, а дїд, забалакавшись з нею, остав у неї й на ніч. Вечером Макушиха намовила свого Костя, щоби він з дїдом пїйшов до його села, нїби пару волів купувати, а як побачить, що дївчата гарні, так най бере собі одну, бо шкода, щоби хто другий мав Сумовим скарбом орудувати.

Вибрав ся дїд Мамалига разом з Костем Макухом купувати воли в селї

Івана Сума. На ніч, хоч як тісно в Івановій хаті, Кость таки остав ся, а дівки як дівки... бери хоч кожду. Дід тимчасом почав закидати на се та на те, а вкінці таки запитав ся, чи не хотів би Іван віддати своєї Ксені за Костя. Іван не згодив ся.

— Як мені — мовив — віддати свою дитину та ще на чуже село! Свекруха буде знущати ся, а тут ані кому поскаржити ся, ані перед ким вишлати ся. А зрештою — додав — най парубок питає дівки, чи піjde за нього, а ми вже з мамою посватаєм ся...

Кость був собі парубок вродливий, усики в нього при кождім слові так моргали, як часом дівчина своїми бровами, а маленькі оченята виглядали зпід брів як маленькі віконця із загати в зимі. Ростом був невеликий, а Ксені й такого чоловіка треба...

Вже коло півночі постелили Костев на лаві коло вікна спати, а дід сказав поїхати на розглядини на другий день до Макушихи. Ранним-ранком до схід сонця Іван приволік від сусіда сани, опісля і коні пригнав, а вимостивши сани, всадив на них Палажку, діда і Костя, а сам він поганяв кіньми. Оттак вони поїхали за третю гору та за

четвертий потік оглядати ґаздівство Макушихи.

Пріїхали. Макушиха наварила пироґів з капустою, наляла олію до мищини тай, посадивши Івана і Палажку за стіл, припрошувала їсти, а потім обвела їх по подвірю, гумні, стодолах та шпихлірі показуючи все добро, яке у неї було.

— Та, — почав говорити Іван — у вас свахо, добра стільки, що й тром моїм дочкам було би що їсти; але, свахо, знаєте, що то задалеко від мого села, а я, Богу дякувати, буду мати чим відвінувати свої дочки... Давати свою дитину за третю гору та четверту річку, на лиху свекруху, я не мав би охоти...

Макушиха аж присіла. Їй здавалося, що вона вже обома пригорщами витягає то срібло то золото з Іванового скарбу, тай стає такою панею, як дідичка, або ще й більшою, а тут Іван каже, що він і не хотів би давати дочки так далеко...

— Можу я бути — каже Макушиха — головою і матерію для цілої громади, зможу-ж бути доброю свекрухою для вашої донечки... Робити вона не потребує. Богу дякувати, у мене є служниця; як буде треба, то прийму ще одну,

а ваша донечка за моїми старими плечима буде цвісти як мак в городі.

Іван, оглянувши достатки Макушихи, згодив ся, щоби Кость прислав старостів, а весіле справить при самім кінці мясниць, бо може ще які люди трафлять ся, так би і весіле за одним заходом справляти...

Від того дня перед Івановою хатою стояло часом по дві і по три фіри зі старостами та зі сватами, які приїздили на розглядини. Ще й Пилипівка не минула, а Іван висватав уже п'ять старших дочок за самих посторонних людей, богачів, вродливих і красних, а ще чекав і вибирав зятів для двох молодших.

В цілім селі люди говорили лише про Іванів скарб, а були й такі, що на власні очі бачили, як Іван з Палажкою в саму північ пересипували та перемірювали на печи дукати...

До Йорданських св'ят були вже всі дочки засватані, а Іван запросив на Івана Хрестителя всіх своїх будучих зятів до себе на гостину. Коли вони усадовили ся за столом і випили по першій чарці горівки, Іван почав говорити:

— Мої ви дорогі сини-зяті. Дав мені Бог великий скарб, такий великий, що

можу вас усіх зробити богачами, такими як дідичі, але бою ся, що вас скусить сила нечистого, ви зледачієте, перестанете слухати Бога... Я про се думав і думав і журив ся дуже. Аж учера, коли я спав, мав я дивний сон: Здавало ся мені, що я з моїм скарбом утікаю перед своїми дочками й зятями, а вони за мною гонять з лопатами та вилками і хотять відобрати. Я втікав що сили, аж прибіг до великої води. По обох боках були високі скелі, передімною широка вода, а ви за мною розюшені та грізні. Я став і не знав, що й робити, аж дивлю ся, а передімною стоїть старенький дідусь і каже: „Я бачу, що тобі жаль того скарбу... Ти хотів би на него дивити ся та слухати звуку монет, які пересипати-меш з жінкою. Я тобі дам раду: покажи своїм дітям, що маєш у скринчці, най їх серця наповнять ся радістю, а по твоїй смерті най вони поділять ся всім по рівній часті”. Так я, знаєте, пробудив ся і роздумуючи над сном, прийшов до переконання, що справді той сон післав мені сам Господь, аби мені і вам помочи. Я, порадивши ся з моєю жінкою а вашою матерію, постановив вам нині сказати от що: Коже з моїх дітей отримає по

моїй смерті рівну часть зі сего скарбу, який я оставлю, окрім тої хатини та городця, який скажу продати і дати на Боже за душу мою і моєї жінки. Щоби однак моїм дочкам не діяла ся кривда, жадаю я від кожного з вас по пятьсот золотих на кавцію. Сі гроші отримає колись той зять, котрий буде найліпше мою дочку шанувати. Коли котрий з вас не хотів би з тим, що я сказав, згодити ся, то може відступити, бо я маю в Бозі надію, що ще знайду зятя такого, який мені повірить і буде мою дочку шанувати. Гроші на кавцію кожний мусить принести пять неділь перед весілем. А тепер, зяті, котрі годитесь на се, що я сказав, ходіть, нехай вам покажу те, що мені сам Господь Бог зіслав.

Всі парубки повставали зза стола і хоч неодному з них таке розпорядження Івана було не в смак, то цікавість таки побідила... На піч виліз Іван сам, а зяті, як могли, умістили ся в запічку та на лавках. Іван відомкнув скринку, казав подати своїй жінці лямпочку, хоч і в хаті видко було, засьвітив її, а перед очима парубків розкрив ся чудний вид: ціла скринка була повна золота, яке то в монетах то в грудочках то в ланцужках

наповняло скринчину аж у верх, а від сьвітла відбивали ся ясні пасмуги, як проміні сонця, та різали серця зятів радостію і жадобою. Коли Іван почав ще підносити те золото та кидати його назад до скринки, а воно так красно дзвонило, кождому з них аж затиснулись кулаки, немов би хотіли хватити та напихати кишені...

Як уже парубки наситили свої очи видом золота, Іван позволив кождому ще й спробувати самому та відгорнув з боку, щоби переконали ся, що скринчина аж до дня була наповнена дука-тамн...

— Оттак, мої сини, — мовив Іван — все те ваше буде! Ви будете орудувати тим скарбом по моїй смерті...

По обіді зяті почали лагодитись і-хати домів. Кождий з них запевняв Івана, що йому подобаєть ся його плян, кождий пригортав до грудий одну з до-ньок Івана тай вертав щасливий до дому.

Саме в неділю перед Великим по-стом Іван справив своїм дочкам весіле. Ішли вони по старшині в барвінкових вінках зі стяжками, які фіялись за нп-ми, та мінялись на сонци, а при боках кождої по двох красних сватів, самих

чужосторонних. Молоді у високих шапках на завісах, з попришинаними квітками та стяжками, в самих чорних свитах, надягнених на кожухи, яких ковніри повикладані сягали пів плечий, в червоних поясах підперезані, ступали гордо між друзками. За молодими поступали поважно старости та свахи, родичі молодих тай Іван з Палажкою; по них усі другі весільні гості, а навіть дід Мамаліга, впростуваний як сьвічка та перевязаний широким вишиваним ручником, ішов гордовито, як який сільський дука...

Весільний похід тягнув ся довгим рядом, сніг під ногами скрипів та мінив ся діамантами. Іван на се велике сьвято запресив собі аж трох сьвящеників, а цікавих — і зі свого села і з других сіл назбирало ся багато... Іванова хата була мала, щоби помістити весільних гостей, то Іван порадив собі так, що віднаймив у сусіда стодолу, казав вичистити зашіля, повикладати дплями, поробити столи, тай не жалувал горівки, пива, вина і всякої їди. Такого весіля не було, як село селом, а й не буде скоро... Кожний ніс зі собою здорову ложку, ніжик, дехто і миску за пазу-

хою ховав, а гуляли всі мимо морозу та шли до сходу...

По шлюбi забрали ся дочки Івана з дому, а в хаті остали лише Іван з Палажкою і з синами. До синів почали сільські дівчата зуби щирити, богачі не від того були, щоб свататись, аби принадково Іван не встругав їм такого збитка як з дівками...

Іван жив і не забрав ся вмирати, а зяті, щоб приподобати ся тестеві, слали йому що тижня і печене і варене і різні дарунки. Іван усе те приймав та лише усміхав ся.

За рік зяті просили Івана на хрестини до себе, а кожний хвалив ся „соколикком”, якого инакше не можна було хрестити як Іваном...

За два роки Іван оженив двох старших синів, а на третій рік умерла Палажка. За пять літ і дід Мамалига обляг та, відложивши торбини, переležав до самої великої Пятниці, а пополудни, як люди пішли до плащениці, віддав Богу душу. За сім літ Іван оженив ще двох синів, з котрих одного вивчив на „професора”, а за девять літ і йому самому зібрало ся на смерть... Чуючи близку годину, висповідав ся,

велів скликати своїх зятів та дочок, вийта і панотця, і так розпорядив:

— Коли я умру, мої діти, то ви мене поховайте коло матери, поставте на наших гробах великий камінний трираменний хрест і напишіть: „Тут спочиває Іван і Палажка Сум, які були дуже бідні люди, але їм Бог дав скарб великий, такий, що вони віддали своїх сім дочок і оженили чотирох синів добре, а за се їм їх зяті і невістки поставили отсей пам'ятник”. Коли те все зробите, то скличте тоді цілу громаду і при вийтові і панотцеві отворіть скринку та поділіть ся по рівній часті скарбом. А щодо тих 500 золотих, які мені ви зложили на кавцію, то ви їх одержите назад, бо ви добрі для мене були. Хату та город оставляю на боже”.

По сих словах Іван зітхнув два рази і усьміхаючись пішов на другий сьвіт, до своєї Палажки.

Похорон був величавий — аж сім сьвящеників ховали, а трумну несли парубки. Трумна була ціла застелена мережаними настільниками та обвита вінками з барвінку і руті. Ціле село, а й з других по половині, вирушило за трумною, перед якою несли всі хоругви церковні та хрести, обвиті в шалянові

хустки та завітчані. Панотці говорили що десять кроків проповіді, величаючи заслуги помершого, а що п'ять кроків читали євангелія. Церковні дзвони аж розбивали ся голосінем, вторуючи заводячим дочкам і невісткам.

Таки на другий день по похороні вирнули зяті та невістки до міста та привезли здоровий хрест, який зараз казали вмурувати на гробах Івана й Палажки, оштахетували, посадили два корчки калини та верби, а просто з цвинтаря подали ся до громадського уряду, і панотця казали кликати, щоби їх розділив скарбом. Дочки і сини з дітьми чекали вже при громадським будинку.

Винесено з хати скринчину, яку Іван ще будучи новобранцем, склепав був собі з вільхових дощок, та сьвяточно почато відмикати... На самім верху лежав папір великий, з якого панотець читав:

„Дорогі мої діти! За гроші, які ви мені дали на кавцію, справив я вам красне весіле і вивів в люди. Скарб, про який я вам стільки говорив і який перед вами лежить, се камінці і бляшки пофарбовані. Так мені порадив зробити дід Мамалиґа... За се, що ви мене так красно доглядали, я вам дякую дуже а

дуже і думаю, що вам ваші діти таксамо подякують... Гроший вам не треба, бо ви всі багаті, здорові і сильні. Любіть ся між собою та слухайте ся, як се до нині ви робили, а Бог буде з вами!"

Зразу між жінками та чоловіками зробив ся рух, шептанє, а поволи якась радість обхошла всіх і вони почали приступати до скринки, брати по жмені мнимого скарбу і пхати його до своїх кишень. Брали не лише вони, але і другі люди. Кождий хотів мати бодай одного Сумового „дуката” на памятку.

Війна.

(Піделухане.)

Чому в краю війна? — говорив Іван Умний.

Тому вона, що вже народу намножило ся багато. Богато народу, нема що їсти, так і незгода. Витовчуть молодих, знищать старих та бабів, троха холера та тиф видушать, а тоді наново розпочнуть ся житє.

А може й не тому. Цісарі самі не знають, що повинні ділати... Маневри видавали, так все таки на них не можна було бачити ні крові, ні трупів, а в правдивій війні і кров тече ріками і трупи валяють ся. Ніхто їх не ховає, хіба ворони вишывають очи, а вовки разносять кости...

А може то і суд Божий приходить? Сьвяті книги пишуть про се... Прийде люципер, назве себе царем християнським і буде воювати цілий сьвіт. Тоді

попи натягнуть на себе ризи, візьмуть хрести до рук і благословити-муть в імя Христа ідучих колоти і забивати...

А може вони справді борять ся і боронять свою вітчину?... Може справді Москалі, видячи, що хавок наших галицьких кацапів не годні будуть і міллярдами заповнити, постановили забрати Галичину?...

Німці знова бачили, що викидане Поляків з їх прадідних осель не удасть ся і що се коштує великі гроші, так ліпше тих Поляків усунути, порозривати їх поля ровами та могилами, а тоді, коли зникнуть села і міста і табулі, так тоді буде можна парцелювати і без вивлащень і навіть кривди не буде тим, котрі будуть лежати на сяжені в землі... бож їх ніхто рухати не буде...

А Французи? — Сі повинні тішитись... Коли доси на одного уродженого Француза два вмиралі, так тепер, дякуючи великій божественній війні, вони потрафлять відродитись... Коли не Німці, Бельгійці й англійські босяки, так Турки, Араби, Індійці впровадять в жили струшішолої Франції живу кров, здорову, і оживлять народ.

А сербські банди?... Сих не могла поконати Австрія, але за се обложила

їх хвороба і сотками трупів стелить землю. Протяжна пісня старої сербської слави гуде як дзвін над трумною помершого...

Австрія, ся стара баба з угорськими зубами, боронить ся завзято. Хоч їй самій трудно йде і здалаб ся поміч, так вона усім помагає, хоч би останній кусень хліба...

Невтральні держави станули на боці і на ціле горло кричать: „Ви бийте ся, ми однак не будемо мішати ся до вашої боротьби... Ми маємо пятно людяности на наших чолах, а серця в наших грудях... Ви можете і витовчи ся що до одного... Ваші діти погинуть з голоду, жінки під руками ворожих жовнірів, але ми не можемо перешкаджати... Ми, як добрі ваші приятелі, можемо вам дати більше пороху, куль, гармат... Не всім, то правда, бо до всіх ми не досягнемо, але тим, що можемо... За се ви нам дайте лише гроші... такі бренькучі, золоті. Тепер дайте нам гроші, а пізнійше ми заберемо ваш промисл, ваші поля, гірництво, словом — усе... А ви на кулях, без рук, без ніг, за щонебудь будете працювати для нас... Ми можемо вам навіть позичити мільони хлосів, здорових, тухлих, які послужать вашим жін-

кам і дівчатам за мужів чи коханків — цілком за дармо... Вони постараються о нове покоління, яке потрафить працювати в поті чола... для нас... Ми неутральні!!!”

*

*

*

Великий Бог дивить ся на все те з неба і... мовчить.

Москалі спалили уже цілі тони воску на офіру, просячи о побіду і „висвобожене Славян з німецького ярма”. Германці при кождім штурмі кричать: „Ходи, Боже, помагати, бож ми Твої воїни!” Навіть Французи, ті безвірки, офірують що найліпші сукні для Богородиці в Люврі, а Англіїці посвятилиб уже всі кавчукові ліси, щоби лише побити Німців...

Ну, і кого-ж сей Бог має слухати?...

СПИС І ЦІННИК КНИЖОК КНИГАРНІ „СВОБОДИ“.

-
- Абу Касимові капці. — Арабська казка. Написав Іван Франко. — Ціна 30 цнт.
- Американський гимн „Май Контри” під нотами в українським перекладі. — Ціна.....10 цнт.
- Американець. Веселий образ з життя народа зі співами в трох діях. — Ціна 15 цнт.
- Американські трости. — Ковбок. (Казка.) — Емігранти. — Дні нашої слави і недолі. — Ціна .. 15 цнт.
- Амалюнга. — Займаюче оповідане з часів боїв між Европейцями а Індіанами в півн. Америці.—Ціна 20 цт.
- Бондарівна. Драма в 4. діях а 5. відслонах.—Ціна 20 цт.
- Буквар для дітей першого року науки. — Ціна wraz з пересилкою 30 цнт.
- Блудний син. Образ з життя наших виселенців в Америці у 4 актах зі співами. — Ціна 25 цнт.
- Богдан Хмельницький в Галичині (2 ілюстрації). — Письмо (6 ілюстрацій). — Фляшка горівки. — Не в добрий час (4 ілюстрації). — Дні нашої слави і недолі. — Ціна 15 цнт.
- Байки-небилиці. — Ціна10 цнт.
- Вибір поезії Івана Франка (з життєписю автора) 35 цт.
- Вічевий співаник. — Ціна 5 ц.
- Весела книжочка з 17 образками. — Гумористично-сатиричний збірник для сумних людей. — Містить в собі багато сьмішних віршів, дотенів і оповідань. — Ціна 35 цнт.
- В старім і новім краю. Образ з сучасного життя в 4-ох відслонах. При кінци сеї книжки находить ся сьмішне оповідане „Стадник”. — Ціна.....25 цнт.
- Вихованець. Народна комедія в 3. діях зі співами і танцями. — Ціна 25 цнт.
- Вертеп. Сценічна картинка для колядників, що ходять по хатах в часі Різдяних Сьвят. — Ціна.. 5 цнт.
- Весела читанка з образками. — Ціна.....15 цнт.
- I. Вечері на хуторі біля Диканьки. II. Ярмарок в Сорочинцях. — Ціна15 цнт.
- В неволі темноти. — Комедія з життя русько-американського народа в 3 актах. — Ціна 25 цнт.

Вода в природі. — Уміркований та щирій. (В. Винниченко). — Заграй. — Останки „Фортуни”. — Дні нашої слави і недолі. — Ціна	20 цнт.
Воєнні пісні. — Ціна	15 цнт.
Геновефа. — Ціна	30 ц.
Галицькі анекдоти. (Гумор. оповідання). — Ціна	10 цт.
Галка смерти. — Ціна.....	5 цнт.
Гаси огонь поки не розгорів ся і інші оповідання. — Ціна	20 цнт.
Гостина сьв. Николая, драматична гра для дітей. — Ціна	10 цнт.
Дещо про звірята, рослини, каміне і скали. — В сій книжці знаходить ся около 200 цікавих образків звірят, птахів і риб з докладним описом, де вони живуть. — Ціна	30 цнт.
Два брати, з байок Братів Грималь. — Ціна..	15 цнт.
Два домини і одна фіртка. Комедія в I. дії Ціна	15 цнт.
Дяк. Оповідане Марка Вовчка. — Ціна.....	20 цнт.
Де любов, там і Бог, оповідане. — Ціна	10 цнт.
Девять братів і десята сестриця Галя. Дуже гарне оповідане. — Ціна	15 цнт.
Другий альбом найкрасших українських 25 пісень з нотами на хорп мішані, мужеські і сольові. Зладив Г. Е. Смоленський. — Ціна	75 цнт.
Евстахій, повість з перших віків християнства. — Ціна	30 цнт.
Житє, зарібки, організації і т. п. в Злуч. Державах. — Дуже цікава розправа про відносини праці і життя в Америці. — Ціна	15 цнт.
I. Жовнір. II. Оферма. Новеля з військового життя. — Ціна	10 ц.
Журавлі. — Зміст: Журавлі (вірш). Закутник (оповідане). Новітні гайдамаки (вірш). Пісні про Канаду. Пайлот Бют, оповідане про судьбу молодого робітника-емігранта. Звідки бере земля тепло. — Ціна	15 цнт.
Жителі Марса. — Ціна	10 цнт.
Жіночий язик, індіанська казка. Невдалий линч, оповідане. — Ціна	15 цнт.
Жінка і її значіне в суспільнім житю. — Сільський хірург (з ілюстраці). — Смерть отаманова. — Дурень. — Дні нашої слави і недолі. — Ціна	15 цнт.
З кого ся насьмівають, з того люди бувають. — Посол Петришин. — Модний адвокат. Збірка оповідань. — Ціна	10 цнт.
Збірка повісток. — Ціна	10 ц.

- 3/ вольности України. — Ціна..... 5 цнт.
- 3/ років війни. Сатиричні ілюстрації з європейської війни. Оповідання, відомости і інформації про український нарід, про старий край і Америку, багато ілюстровані. Понад 150 ілюстрацій. — Ціна.....30 цнт.
- 3а сестрою. — Є се найгарнійше оповідане з козацької старини, сучасного письменника Андр. Чайковського, яке дотепер вийшло на американській Русі. — Ціна 35 цнт.
- 3 днів кровавої війни. Віршоване оповідане. — Ціна25 цнт.
- Збірка оповідань. — Пятка. — Евшан-зіле. — Безробіте. — Павло. — В суді. — Чорт і Микитиха. — Бокачка. — Милсердність. — Слон і чоловік. — Добра дочка. — Ціна 20 цнт.
- Іван Коновченко і інші оповідання. — Ціна.....20 цнт.
- Із звірячого царства. Перша сотня найкрасших казок. — Ціна 20 цнт.
- Історія заложеня Злучених Держав Північної Америки. — Самсон. — До тих, що сьміють ся з п'яної людини. — Як Сніжка щось по ночі водило і що то було? (1 ілюстрація). — Бог на землі (Індійська казка). — Свати. — Дні нашої слави і недолі. — Ціна 15 цнт.
- Історія про малого Пилипка як лютий морозенько замучив його в лісі. — Ціна20 цнт.
- Історія про трийцять одного. — Ціна10 цнт.
- Історія про гарну Магельону і графа Петра.—Ціна 25 ц.
- Історія про дівчину сироту та про різні її пригоди: розкоші, смутки, щасте й нещасте серед змінчивого сьвіта. — Ціна40 цнт.
- Ілюстрована збірка. Вуси (3 ілюстрації). — Катерина (3 ілюстрації). — Нін і Семіраміда (2 ілюстрації). — Лист турецького султана Запорожським козакам. — Відповідь Запорожських козаків турецькому султанови (1 ілюстрація). — Алькоголізм і діти (ілюстрація). — Ціна 20 цнт.
- Інститутка. Незвичайно гарне оповідане. — Ціна 15 цнт.
- Іцко-Сват, комедія в одній дії. — Ціна 10 цнт.
- Іван Дурак та інші оповідання. — Ціна 25 цт.
- Книжочка рахункова. — Дуже практична книжочка до обчислюваня всяких рахунків; вона є позиточна так для бизнесменів як і для робітників. З додатком деяких цікавих відомостей. — Ціна 30 цнт.
- Казки про жидів. — Зміст: Як Іван жидів мудрував. Вандрівка Івана з жидами. Як Іван водив жидів на

- гриби, а відтак у ставі потопив. Мужик з жидом в спільці. Пан і жид. Казка про жида. Як жид Руси-на правував. Як хлоп жида змудрував. — Ціна 10 пнт.
- Коротка історія Руси до зруйнованя Січ. Містить бо-гато образків руських князїв і гетьманів. Ціна 10 пт.
- Кроваві діаманти. Новочасний роман. — Ціна 35 пнт.
- Казки за циганів. — Ціна 10 пнт.
- Лис Микита. З німецького переробив Іван Франко (23 ілюстрацій). — Ціна 40 п.
- Людоїди і інші оповіданя. — Ціна..... 25 пнт.
- I. Лист шинкаря до люципера і відповідь. II. Про аль-коголь. — Ціна 10 пнт.
- I. Листи з пекла. II. Лист шинкаря до чорта і інші оповіданя. — Ціна 25 пнт.
- Листи Штіфа Табачнюка до його жінки Явдохп. — Ціна 10 пнт.
- Многострадальний народ. (Огляд історії українського народу). — Ціна 20 пнт.
- Марта Борецка. Історичне оповідане. — Ціна 25 пнт.
- Марія. — Зміст: Марія (уривок з поеми Т. Ш.). На чужині (вірш). Скором (оповідане). Рік 1903-тий в старім краю. Людоїдство в Конго. Клопоти кума Со-фрона (вірш). — Ціна 10 пнт.
- Мужики Аристократи. Народний образ в двох діях. — Ціна 15 пнт.
- Манігрула. Комедія в одній дії, зі співами і танця-ми. — Ціна 10 пнт.
- Мужицька доля. Збірка оповідань. — Ціна ... 10 пнт.
- Навернений грішник. — Ціна 20 пнт.
- Напад на Січ. — Павло Полуботок. — Ціна..... 5 пнт.
- Невольник, драма в 5-ох діях зі співами і танцями. У-спенізував Карпенко Карий (Тобилевич) після пое-ми Т. Шевченка. — Ціна 15 пт.
- Наталка Полтавка. Оперетка в 3-ох діях—Ціна 20 пнт.
- На філях любови (поезії). Опир (галицька легенда). — Ціна 10 пнт.
- Народна Школа ч. II. — Ціна..... 30 пнт.
- Не снує душі живої!... Присвята українському наро-дови в Злучених Державах і в Канаді в тяжких хви-лях його життя, на зараню великих надій для покрі-пленя духа. — Ціна 15 пнт.
- Настоящі, комедія в одній дії. — Ціна..... 20 пнт.
- I. Не роди ся красний, але щасний. II. Брат із місяцем, сестра зі зльвіздами і прекрасна Олена. — Ціна 20 пт.
- Ох! не люби двох! Оперета в 3-ох діях. — Ціна 25 пнт.
- Ой не ходи Грицю, та на вечерниці. Народна драма зі

- співами в V. діях М. П. Старицького. (В перерібці
Александрова). — Ціна.....30 цнт.
- О підземних скарбах. — Природна розвідка про всякі
мінерали, находячі ся в землі і як витворюєть ся з
них річи необхідні в житю людий. — Ціна .. 25 цнт.
- I. Олекса Довбуш і карпатські опришки. II. Цісар і ігу-
мен. Баляда. З німецького переклав Іван Франко.
— Ціна 10 п.
- Огонь на услугах чоловіка (З ілюстрації). Становище
п'яниці. — Янко Музика. — Свпнячий сн. — Дні
нашої слави і недолі. — Ціна 15 цнт.
- I. О дванайцяти таблицях, оповідане після народних ка-
зок. II. Швець і нечиста сила. — Ціна 25 цнт.
- Опис рідного краю. Маленька географія України з ма-
люнками і мапкою. — Ціна.....20 цнт.
- Оповідане про Алї Бабу і сорок розбійників. Арабська
казка. — Ціна 20 цнт.
- Оповідання про заздрих Богів. — Ціна 10 цнт.
- Орлеанська дівчина. Історичне оповідане про францу-
ську героїню Іваншу д'Арк. — Ціна 20 цнт.
- Повна збірка веселих віршів Степана Руданського. —
Ціна 55 цнт.
- Про кінець сьвіта. — Ціна 15 цнт.
- Про нутро землі (з 22 образкам). — Розкази про бу-
дову землі і її передпотопові здобутки.—Ціна 25 цт.
- I. Порадник лікарський. II. Що Іван на тамтім сьвітї
бачив. — Ціна20 цнт.
- Пророцтва арабської цариці Михальді котру звано та-
кож Сабою. Зміст: 1. Про Спбіллї. 2. Про Спбіллю Ми-
хальду. 3. Про царя Соломона. 4. Тринайцять пророцтв
Михальди. 5. Пророцтво Вернигори. 6. Інші пророцт-
ва і перекази — Ціна20 цнт.
- Проти алькоголю. — Ціна.....20 цнт.
- Про Христофа Колумба та відкритє Америки (2 ілю-
страції). — Закон не спичить п'янства, тільки ви-
хованє. — Ріп Ван Вінкель (Вашінгтон Ірвінг). —
Дні нашої слави і недолі. — Ціна 15 цнт.
- Під прапором свєбоди. Вибір патріотичних деклямацій.
— Ціна 30 цнт.
- Перший музичний альбом виданий в Америці. Містять
в собі 25 найкрасших українських пісень під нотами
на мішаний хор. — Ціна.....60 цнт.
- Пісні емігрантів. — Ціна.....10 цнт.
- Пісні про Канаду і Австрію. Пригоди з життя емігран-
тів, писані вершом. — Ціна 40 цнт.

- Порадник для женщин, що хочуть бути здоровими. —
 Ціна 15 цнт.
- Припізнений московський паспорт. — Ціна.....10 цнт.
- Причта про садівника та інші оповідання, гуморески і сатири. — Ціна 40 цнт.
- Промови, деклямації і желаня на хрестинах, заручинах і весілю для кумів, старостів і друзів.—Ціна 10 цт.
- I. Про Шевченкові твори. II. Оферма. — Ціна 20 цнт.
- Розмова Поляка з Русиним. — Дуже веселий вірш, в котрім Русин висьміває польську пиху.—Ціна 10 цт.
- Релігійні вірованя старинних народів. — Зміст: Релігія Єгиптян. Релігія Халдейців. Первісна релігія Індусів. Ісповідники релігії Брама. Релігія Будди. Релігія Перзів. Релігія Жидів. Релігія Греків. Релігія Римлян. — Ціна 20 цнт.
- Росія й Україна. — Ціна 15 цнт
- Русько-англійський тлумач, з котрого можна дуже скоро навчитись англійської мови. Сторін 256, тверда оправа. — Ціна 60 цнт.
- Рицар і смерть. — Ціна 5 цнт.
- Різдвяна ніч (з 10 образками). — Ціна.....20 цнт.
- Розмова тверезого пияка Василя з горівкою.—Ціна 10 ц.
- I. Серце не навчити. II. Побратим. III. Вістун. — Ціна10 цнт.
- Степові люди. — Оповідане з життя в донських степах. Ціна 15 цнт.
- Страшна пімста. — Оповідане М. Гоголя з козацьких часів (з многими образками). — Ціна 20 цнт.
- Страйк. — Сценічний образ в трох діях з життя хліборобів в Галичині. (Штука для аматорських театрів). — Ціна 20 цнт.
- Сумна казка. Зміст: Сумна казка. — На торзї. — Як пан перехитрив дощ. — Дещо про давних богів. — Стогін землі. — Ціна.....10 цнт.
- Свекруха. — Комедія в 3 діях 25 цнт.
- Стрільяй на смерть! — Робітнича драма в 1-ій дії. (Для аматорських театрів). — Ціна 15 цнт.
- Сьвітові байки в оповіданнях Степана Руданського. — Ціна15 цнт.
- Сватання на Гончарівці. Українська оперета в 3-ох діях. — Ціна50 цнт.
- Сільські знахорі та баби-шептухи і інші оповідання. — Народне лічництво. — Діти і алкоголь. — Як наші рагують. — Ціна20 цнт.
- Сьвято весни. — Ворог між нами. — Христос Воскрес. — До часу збанок воду носить (2 ілюстр.) — То-

- поля (1 ілюстрація). — Мати. — На Великдень. — Старинний звичай. — Дні нашої слави і недолі. — Ціна 20 цнт.
- Січинський-Потоцький, драма в 5. діях. — Ціна 50 цнт.
- Сільська вчителька, оповідане. — Ціна 10 цнт.
- I. Сила і краса, повість. II. Як баба Горбулиха зробила страйк. — Ціна 25 цнт.
- Сорокати штани і інші веселі оповідання та вірші. — Ціна 25 цнт.
- Товариска ворожка, для веселої розривки в кружку знакомих. — Зміст: Ворожене будучности для женщин. Ворожене будучности для мужчин. — Ціна .. 15 цнт.
- Тато на заручинах. Міщанська пригода в одній дії. — Ціна 10 цнт.
- Тарас Шевченко (17 ілюстрацій). — Ціна .. 20 цт.
- Три княжевичі і чарівна птиця. — Ціна 10 цнт.
- 350 загадок молодим і старим на забаву — Ціна 15 цнт.
- Українські пісні, як: патріотичні, січові, любовні, коломийки і думки. — Ціна..... 25 цнт.
- Українсько-німецький підручник до науки німецької мови зі словарцем. — Ціна 30 цнт.
- Хто з чого жиє? (Розвідка на тлі економічним). — „Земля рече”. — Ціна 15 цнт.
- Через кордон. (Цікаві розкази емігранта). Емігрант. (вірш). — Ціна 15 цнт.
- Чародійні пригоди убогого Омара і султанової дочки Зулїми. — Ціна 20 п.
- Чи Ваша родина дістане запомогу по Вашій смерті? Ціна 20 цнт.
- Що Іван на тамтім сьвіті бачив. — Ціна..... 5 цнт.
- Що то є книжка? — Початки козаччини (з 5 образками). — Козачий кістяк. — Кіндрат Бубненко-Швидкий. — Дні нашої слави і недолі.—Ціна 20 цт.
- Які є люди на землі. — Ціна..... 40 цнт.
- Як мужик ходив до царя правди шукати (оповідане). Дві ненї (оповідане). Мадам Польонїя хора (оповідане). Як Степан чоботи купував (оповідане). Ціна 15 цнт.
- Як люди живуть в Норвегії і інші оповідання. — Приятелї. — Смерть. — Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи віддавав. — Ціна 20 цнт.
- Як Палїй визволив від смока сестру і братів і провчив Копуша. — Ціна 10 цнт.
- Як закладати читальні і вести бібліотеки. — Чому рік має 365 днів. — Що таке грїм. — Алькоголь, повільна отруя. — Шинок. — Чотири дні. (Всеволод

Гаршин). — Заповіт Ярослава Мудрого. — Дні нашої слави і неволі. Ціна	15 цт.
Як Іванко зробив чудесне судно і дістав королівну за жінку. — Ціна.....	10 цт.
Як пан собі біди шукав, оповід. Ів. Франка.—Ціна 15 п.	
Як писати листи або найновіший і найпрактичнійший Русько-анг. листівник. Ціна	75 цт.
I. Як мене вибирали дружбою. — II. Цісарський соловій. — Ціна	10 цт.
Як стати горожанином Злуч. Держав та інші практичні відомості. — Ціна	25 цт.
I. Як царевич літав до царівни. II. Як царевич, записаний чортовп, визволив ся від нього і оженив ся з його дочкою. — Ціна.....	10 цт.

— 0 —

МОЛИТВЕННИКИ І КНИЖКИ БОГОСЛУЖЕБНІ ТА РЕЛІГІЙНІ.

Благослови душе моя Господа, кістяна оправа....	2.00
Новий Завіт	2.00
Житє Ісуса Христа	1.25
Псалтир	1.00
Коляди	20
Збірник найкрасших пісень церковних	10
Ангельський хор. Часть I.	20
Ангельський хор, часть II.	5
Бог надежда моя, кістяна оправа	2.25
Горі імієм серця, кістяна оправа	1.35
Дорога до неба, кістяна оправа	1.25
Покорм душі, в білій кістяній оправі	1.00
Покорм душі в чорній скіряній оправі (з замком)	1.00
Покорм душі, в чорній скіряній оправі (без замка)	0.75
Ангел хранитель, в білій кістяній оправі	0.90
Історія Біблійна старого і нового завіта, для народних шкіл. — Ціна	60 цт.

Замовлення і моні-ордери (можна посилати також американські стемпси почтові) висилайте на адресу:

„S V O B O D A”.

83 Grand St.,

Jersey City, N. J.

„РУСЬКИЙ ШТУКАР“

ДУЖЕ ЦІКАВА І ЗАБАВНА КНИЖКА,

яка містить в собі 212 штук, фіглів і жарг пригожих до розвеселеня товариства, гостей, тальників, другів і т. д. В книжці тій подає наука як ті штуки виконати, щоб вони були дивляючими. Хто спритний, може доказувати дес таним коштом і бути героєм забави, а товариство найде милу розривку і позиточно пе веде вільний від праці час.

Замовлення і гроші посилайте до:

„S V O B O D A“

83 Grand Str., Jersey City, N.

„СВЕКРУХА“

Комедія в 3-ох діях Льва Лопатинського.

Ся штука надаєсь для аматорських вист. У ній виступає лиш сім осіб.

ЦІНА ЗА 7 ПРИМІРНИКІВ

враз з пересилкою \$1.50. Поодинок 25 цн

Замовляйте:

„S V O B O D A“

83 Grand St., Jersey City, N. J